

MAŁGORZATA SEKUŁA-LELENO*

WYŁĄCZENIE SĘDZIEGO W POLSKIM PROCESIE CYWILNYM NA TLE EUROPEJSKICH STANDARDÓW PRAWA DO SĄDU

Wstęp

Podjęcie rozważań dotyczących problematyki wyłączenia sędziego stało się aktualne zwłaszcza w ostatnim czasie, w kontekście skierowanych do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (dalej: TSUE) pytań prejudycjalnych¹. Kwestia ta ma istotne znaczenie nie tylko z punktu widzenia zasady praworządności, ale wymaga oceny i analizy także na tle wypracowanych europejskich standardów prawa do sądu. Jak wielokrotnie wskazywał TSUE, procedura prejudycjalna ma na celu zapewnienie jednolitej wykładni prawa UE, jego spójności i skuteczności².

Uwagi ogólne

Instytucja wyłączenia sędziego na gruncie polskiego procesu cywilnego została uregulowana w przepisach art. 48 i nast. K.p.c.³ Zgodnie

* Dr, Uczelnia Łazarskiego w Warszawie; e-mail: m.sekula-leleno@sn.pl, <https://orcid.org/0000-0001-5015-9018>.

¹ Zob. pytanie prejudycjalne przedstawione w sprawie o sygn. III CZP 25/19 – postanowienie SN z dnia 21 maja 2019 r., OSNC 2019, nr 10, poz. 99; w sprawie II PO 3/19 – postanowienie SN z dnia 12 czerwca 2019 r., LEX nr 2684153 oraz w sprawach III PO 7/18, LEX nr 2568634; III PO 8/18, OSNP 2020, nr 10, poz. 114; III PO 9/18, LEX nr 2620233, a także postanowienie NSA z dnia 21 listopada 2018 r., II GOK 2/18, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/E3FAD68B4C> [dostęp: 16.06.2020 r.].

² Zob. opinię TSUE z dnia 18 grudnia 2014 r., nr 2/13, ECLI:EU:C:2014:2454, pkt 174–176.

z art. 49 K.p.c. sąd wyłącza sędziego na jego żądanie lub na wniosek strony, jeżeli istnieje okoliczność, która mogłaby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie. Instytucja wyłączenia sędziego nie tylko więc wzmacnia zasadę bezstronności i niezawisłości, ale również prowadzi do pozbawienia sędziego prawa rozpoznania przydzielonej mu sprawy i wydania w niej orzeczenia⁴.

Zgodnie z art. 175 ust. 1 Konstytucji RP obowiązkiem, a jednocześnie prawem sędziego jest rozpoznanie przydzielonej mu sprawy i wydanie wyroku (wymierzenie sprawiedliwości). Przepis ten należy jednocześnie wyklądać w ścisłym związku z art. 45 i art. 77 ust. 2 Konstytucji RP, gwarantującymi każdemu prawo do sądu, oraz z międzynarodowymi standardami wiążącymi Polskę: art. 14 ust. 1 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych⁵ oraz art. 6 ust. 1 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r.⁶, które formułują prawo do sądu.

Przewidziany w przepisach K.p.c. (art. 48 i 49) wniosek o wyłączenie sędziego jest czynnością procesową strony zmierzającą do pozbawienia sędziego tego prawa, z jednoczesnym zwolnieniem go z ustrojowego obowiązku wydania wyroku. W tym samym celu zmierza żądanie sędziego, jeżeli sam wystąpi o wyłączenie⁷.

³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 1575 z późn. zm. (dalej: K.p.c.). Por. literaturę przedmiotu: K. Amielińczyk, J. Zawrot, *Nemo iudex in causa sua. Wyłączenie sędziego w polskim postępowaniu cywilnym*, Gdańskie Studia Prawnicze 2011, t. 26; S. Dalka, *Możliwość wyłączenia sędziego w sprawie cywilnej jako gwarancja obiektywizmu i bezstronności sądu powszechnego*, w: *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998; T. Zembrzuski, *Przeciwdziałanie nadużyciom w korzystaniu z instytucji wyłączenia sędziego w postępowaniu cywilnym*, Przegląd Sądowy 2006, nr 2; J. Derlatka, *Zaskarżalność postanowień w przedmiocie wyłączenia sędziego w procesie cywilnym (cz. 1)*, Palestra 2011, t. 56, nr 11–12; *taż*, *Zaskarżalność postanowień w przedmiocie wyłączenia sędziego w procesie cywilnym (cz. 2)*, Palestra 2012, t. 57, nr 1–2; *taż*, *Wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2016; S. Goldberger, *Wyłączenie sędziego na wniosek strony według K.p.c.*, Nowa Palestra 1939, nr 1–2.

⁴ Por. postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 2004 r., III CO 2/04, OSNC 2004, nr 12, poz. 207.

⁵ Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

⁶ Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 (dalej: EKPCz).

⁷ Postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 2004 r., III CO 2/04, OSNC 2004, nr 12, poz. 207 z omówieniem Z. Strusa: *Przegląd orzecznictwa*, Palestra 2004, t. 49, nr 11–12, s. 246.

Obecne brzmienie art. 49 K.p.c. jest rezultatem wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 24 czerwca 2008 r. (P 8/07)⁸, na mocy którego przepis ten, w zakresie, w jakim ograniczał przesłankę wyłączenia sędziego jedynie do stosunku osobistego między nim a jedną ze stron lub jej przedstawicielem ustawowym, pomijając inne okoliczności, które mogłyby wywoływać wątpliwości co do bezstronności sędziego, został uznany za niezgodny z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP. Wyrok ten zapadł na skutek rozpoznania pytania prawnego Sądu Rejonowego: czy termin „stosunek osobisty” dotyczy sytuacji, gdy ławnik danego sądu występuje w charakterze strony postępowania toczącego się przed tym sądem. Trybunał wskazał, że „gwarancje bezstronności sędziowskiej nie mogą być ograniczone jedynie do stworzenia możliwości wyłączenia sędziego ze względu na istnienie bezpośrednich relacji o charakterze osobistym, ale muszą być pojmowane szerzej – jako umożliwiające wyłączenie w wypadku okoliczności (zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych), które w sytuacji konkretnego sędziego mogą budzić uzasadnione wątpliwości co do wydania orzeczenia opartego na w pełni zobiektywizowanych przesłankach”. Podkreślił ponadto, że instytucja wyłączenia sędziego urzeczywistnia prawo do sądu wynikające z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, a wyłączenie sędziego powinno uwzględniać także okoliczności budzące wątpliwości w odbiorze społecznym co do bezstronnego orzekania przez sędziego.

Przyczyny uzasadniające wyłączenie przez sąd sędziego na jego żądanie lub na wniosek strony nie zostały przez ustawodawcę wyszczególnione; w art. 49 K.p.c. wskazano bowiem w sposób ogólny, że chodzi o sytuacje, gdy istnieje okoliczność tego rodzaju, że mogłaby ona wywołać uzasadnioną wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie.

Z treści art. 49 K.p.c. wynika, że normuje on dwie sytuacje. Pierwsza dotyczy przypadku, gdy żądanie wyłączenia zostało złożone przez samego sędziego, druga natomiast gdy wniosek taki pochodzi od strony. Wyłączenie sędziego na podstawie art. 49 K.p.c. poddane jest zatem innym rygorom, gdy z żądaniem wyłączenia występuje sędzia, i innym, gdy z wnioskiem występuje strona. Na różnicę wskazuje już sama redakcja powołanego przepisu, który przewiduje dwie formy wyrażenia woli – przez sędziego i przez stronę. O ile bowiem strona zgłasza wniosek, o tyle sędzia zgłasza żądanie jego wyłączenia.

⁸ OTK-A 2008, nr 5A, poz. 84.

Podjęta problematyka zwłaszcza w kontekście kierowanych do TSUE pytań prejudycjalnych dotyczących wniosków o wyłączenie sędziów ma istotne znaczenie na tle standardów przyjmowanych w ramach zasady skutecznej ochrony sądowej na gruncie art. 47 zdanie pierwsze i drugie Karty Praw Podstawowych (dalej: KPP) oraz art. 6 ust. 1 zdanie pierwsze EKPCz. Pozostaje poza sporem, że współcześnie orzecznictwo unijne silniej aniżeli kiedykolwiek wcześniej oddziałuje na krajowy porządek prawny, a nawet współkształtuje jego treść. Pojęcie sądu pojawia się zarówno na płaszczyźnie europejskiej, jak i krajowej⁹ i nieodłącznie związane jest z organami władzy sądowniczej jako organami konstytucyjnymi o charakterze stałym, działającymi na podstawie ustawy i sprawującymi wymiar sprawiedliwości przez niezawisłych sędziów¹⁰.

Zgodnie z art. 6 ust. 1 zdanie pierwsze EKPCz „Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzygnięciu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej”. Sprawy, których dotyczy wskazany przepis, mają być rozpatrywane przez „niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą”. Wymóg ustanowienia w drodze ustawy jest gwarantem niezależności sądów od władzy wykonawczej i dotyczy kwestii m.in. utworzenia sądu i jego właściwości. Trafnie w literaturze przedmiotu P. Hofmański i A. Wróbel wskazują także na drugi element wymogu „ustanowienia ustawą”, który wynika z orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPC): „ustrojodawca i ustawodawca nie mogą pozostawić władzy sądowniczej nadmiernej swobody w regulowaniu zagadnień organizacji wymiaru sprawiedliwości i kompetencji sądów, chociaż nie wyklucza to pozostawienia sądom pewnej swobody interpretacyjnej w odniesieniu do dotyczącego ustroju sądów ustawodawstwa krajowego”¹¹.

⁹ A. Wasilewski, *Pojęcie „sądu” w prawie polskim i w świetle standardów europejskich*, Przegląd Sądowy 2002, nr 11–12, s. 7–30; L. Garlicki, *Pojęcie i cechy „sądu” w świetle orzecznictwa Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, w: *Trzecia władza. Sądy i trybunały w Polsce*, red. A. Szmyt, Gdańsk 2008, s. 140.

¹⁰ A. Wasilewski, *Pojęcie „sądu” w prawie...*, s. 5–6; W. Sanetra, *Sądy powszechne i Sąd Najwyższy jako władza sądownicza*, w: *Trzecia władza...*, s. 97.

¹¹ P. Hofmański, A. Wróbel, w: *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, t. 1, red. L. Garlicki, Warszawa 2010, s. 311–312: *Komentarz do art. 6*. Zob. także

Samo pojęcie sądu zostało przez ETPC zdefiniowane w wyroku z dnia 29 kwietnia 1988 r. w sprawie *Belilos v. Szwajcaria*¹². W orzeczeniu tym podkreślono, że istotny jest aspekt materialny pojęcia sądu, a więc sprawowanie wymiaru sprawiedliwości, czyli rozstrzyganie spraw należących do jego właściwości, zgodnie z zasadą rządów prawa, po postępowaniu przeprowadzonym zgodnie z normami przypisanymi. Sąd taki musi spełniać także wymogi dotyczące bezstronności, niezawisłości, okresu sprawowania funkcji oraz gwarancji przyznanych przez przepisy proceduralne (§ 64)¹³.

Niezawisłość, jak stwierdził ETPC w wyroku z dnia 28 czerwca 1984 r. w sprawie *Campbell i Fell v. Wielka Brytania*¹⁴, dotyczy niezależności zarówno od władzy wykonawczej, jak i od stron postępowania. Oceniając, czy dany organ może być uznany za niezawisły, ETPC – zgodnie z formułą przyjętą w sprawie *Campbell* – bierze pod uwagę cztery kwestie: sposób powoływania członków, czas, na jaki są oni powoływani, istnienie gwarancji proceduralnych chroniących przed naciskami zewnętrznymi oraz posiadanie zewnętrznych znamion niezawisłości (§ 78)¹⁵. Podobne stanowisko ETPC zajął w wyroku z dnia 16 grudnia 2003 r.¹⁶, wskazując ponadto, że „przy decydowaniu, czy istnieje uzasadniona przyczyna obaw co do niezależności lub bezstronności danego sądu, punkt widzenia oskarżonego jest ważny, nie będąc jednocześnie decydującym. Decydujące jest,

wyrok ETPC z dnia 22 czerwca 2000 r. w sprawie *Coeme i in. v. Belgia*, skargi nr 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 i 33210/96 [baza danych HUDOC].

¹² Skarga nr 10328/83 [baza danych HUDOC].

¹³ Zob. także wyroki ETPC: z dnia 4 marca 2003 r. w sprawie *Posokhov v. Rosja*, skarga nr 63486/00 [baza danych HUDOC], § 43 oraz z dnia 27 sierpnia 1991 r. w sprawie *Demicoli v. Malta*, skarga nr 13057/87, LEX nr 81159 [baza danych HUDOC].

¹⁴ Skargi nr 7819/77 i 7878/77 [baza danych HUDOC].

¹⁵ Szerzej na ten temat zob. np. P. Wiliński, *Niezależność sądu – standard konstytucyjny i konwencyjny*, *Kwartalnik Prawa Publicznego* 2010, t. 10, nr 1-2, s. 17-23. Zob. także wyrok ETPC z dnia 22 czerwca 1989 r. w sprawie *Langborger v. Szwecja*, skarga nr 11179/84 [baza danych HUDOC], § 32. Interesującym przykładem jest wyrok ETPC z dnia 25 lutego 1997 r. w sprawie *Findlay v. Wielka Brytania*, dotyczący charakteru sądów wojskowych. Sąd rozpatrujący sprawę był powoływany *ad hoc* przez oficera z jednostki wojskowej oskarżonego, który nie tylko nominował członków sądu, ale miał także uprawnienie do zatwierdzania wyroku; skarga nr 22107/93 [baza danych HUDOC], § 36-41, 48.

¹⁶ Sprawa *Grieves v. Wielka Brytania*, skarga nr 57067/00, LEX nr 100305.

czy jego wątpliwości mogą być uznane za obiektywnie uzasadnione”¹⁷. Trybunał podkreśla, że w społeczeństwie demokratycznym zasadnicze znaczenie ma to, aby sądy wzbudzały zaufanie opinii publicznej. Jednocześnie przypomina, że niezależność sądownictwa odnosi się do niezbędnej niezależności indywidualnej i instytucjonalnej, która jest wymagana do bezstronnego podejmowania decyzji¹⁸.

Z kolei zgodnie z art. 47 zdanie pierwsze i drugie KPP: „Każdy, kogo prawa i wolności zagwarantowane przez prawo Unii zostały naruszone, ma prawo do skutecznego środka prawnego przed sądem, zgodnie z warunkami przewidzianymi w niniejszym artykule. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony uprzednio na mocy ustawy”.

Zapadłe orzeczenia TSUE w sprawach C-585/18 oraz C-624/28 i C-625/18 potwierdzają prawo jednostki do bezpośredniego powoływania się na ten przepis w postępowaniach przed sądem¹⁹. Stanowią jednocześnie gwarancję dla każdego, że jego sprawę będzie rozpatrywał niezawisły i bezstronny sąd. Jak ponadto wskazano w połączonych sprawach C-542/18 i C-543/18, gwarancję dostępu do niezawisłego i bezstronnego

¹⁷ Por. E. Dynia, *Prawo do sądu w świetle Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności i Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, w: *Karta Praw Podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2009, s. 208. Zob. wyrok ETPC z dnia 30 listopada 1987 r. w sprawie H. v. Belgia, skarga nr 8950/80, § 50 oraz wyrok ETPC z dnia 22 października 1984 r. w sprawie Sramek v. Austria, skarga nr 8790/79, § 36 i n. – dostępne w bazie HUDOC. W przypadku Polski zob. w szczególności wyrok ETPC z dnia 3 marca 2005 r. w sprawie Brudnicka i in. v. Polska, skarga nr 54723/00 [baza danych HUDOC]. Zob. też: A. Kastelik-Smaza, *Pojęcie sądu w prawie polskim i europejskim a status izb morskich*, Państwo i Prawo 2006, z. 9, s. 94-106; wyrok TSUE z dnia 31 stycznia 2013 r. w sprawie C-175/11, H.I.D. i B.A. przeciwko Refugee Applications Commissioner i in., ECLI:EU:C:2013:45. Por. także wyrok TSUE z dnia 19 września 2006 r. w sprawie C-506/04, Graham J. Wilson przeciwko Ordre des avocats du barreau de Luxembourg, ECLI:EU:C:2006:587.

¹⁸ Zob. wyrok ETPC z dnia 22 grudnia 2009 r. w sprawie Parlov-Tkalčić v. Chorwacja, skarga nr 24810/06 oraz wyrok ETPC z dnia 24 lipca 2003 r. w sprawie Ryabykh v. Rosja, skarga nr 52854/99 – dostępne w bazie HUDOC.

¹⁹ <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?dir=&docid=220770&doclang=PL&mode=req&occ=first&pageIndex=1&part=1&text=>

sądu, a zwłaszcza gwarancje określające te pojęcia oraz skład sądu stanowią podstawę rzetelnego procesu sądowego²⁰.

Pierwszym z atrybutów „sądu”, które wymienia art. 47 KPP, jest jego niezawisłość. Zapewnienie niezawisłości sądownictwu stanowi *conditio sine qua non* zasady efektywnej ochrony sądowej, a w konsekwencji także zasady efektywności prawa UE²¹. Z art. 47 KPP wynika zasada wyłącznej kompetencji sądów do wykonywania określonych funkcji władczych państwa. Funkcje te, zwane w orzecznictwie TSUE funkcjami sądowymi, polegają na sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości.

Zgodnie z art. 52 ust. 1 KPP, w zakresie, w jakim zapewnia ona prawa odpowiadające prawom zagwarantowanym w EKPCz, a zatem także prawo do sądu, „ich znaczenie i zakres są takie same jak praw przyznanych przez tę konwencję”, zaś postanowienie to „nie stanowi przeszkody, aby prawo Unii przyznawało szerszą ochronę”. W świetle postanowień KPP prawo do sądu odnosi się do statusu sądu i sędziego w rozumieniu prawa UE²². Zasada stabilności urzędu sędziego, której podstawą na gruncie

²⁰ Połączone sprawy Eric Simpson przeciwko Radzie UE, HG przeciwko Komisji Europejskiej, C-542/18 i C-543/18 – zob. wyrok TSUE z dnia 26 marca 2020 r., ECLI:EU:C:2020:232.

²¹ Problem niezawisłości, a także bezstronności organu sądowego był przedmiotem analizy TSUE w sprawie H.I.D. i B.A. przeciwko Refugee Applications Commissioner i in.; por. także wyrok TSUE w sprawie Graham J. Wilson przeciwko Ordre des avocats du barreau de Luxembourg. W omawianej sprawie wątpliwości co do możliwości uznania organu za sąd w rozumieniu art. 47 KPP dotyczyły irlandzkiego Refugee Appeals Tribunal, którego członkowie byli co prawda mianowani na trzyletnią kadencję przez ministra sprawiedliwości, mogli jednak być odwołani przez niego przed upływem kadencji. Przypadki, w których minister był uprawniony do odwołania członka organu, nie zostały w ustawie precyzyjnie określone.

²² Zob. wyrok TSUE z dnia 27 lutego 2018 r. w sprawie C-64/16, Associação Sindical dos Juízes Portugueses przeciwko Tribunal de Contas, ECLI:EU:C:2018:117, pkt 38, 48, s. 63–65; w odniesieniu do standardów dotyczących sędziów wyroki TSUE: z dnia 17 lipca 2014 r. w sprawie Torresi przeciwko Consiglio dell’Ordine degli Avvocati di Macerata, C-58/13 i C-59/13, ECLI:EU:C:2014:2088, pkt 22; z dnia 6 października 2015 r. w sprawie C-203/14, Consorci Sanitari del Maresme przeciwko Corporació de Salut del Maresme i la Selva, ECLI:EU:C:2015:664, pkt 19, 20; z dnia 19 września 2006 r. w sprawie C-506/04, Graham J. Wilson przeciwko Ordre des avocats du barreau de Luxembourg, ECLI:EU:C:2006:587, pkt 31, 51; z dnia 9 października 2014 r. w sprawie C-222/13, TDC A/S przeciwko Erhvervsstyrelsen, ECLI:EU:C:2014:2265, pkt 30, 31 oraz wyroki ETPC: z dnia 29 kwietnia 1988 r. w sprawie Belilos v. Szwajcaria, skarga nr 10328/83; z dnia 2 sierpnia 2000 r. w sprawie McGonnel v. Zjednoczone Królestwo, skarga nr 28488/95, ECHR 2000-II; z dnia

prawa polskiego jest art. 175 ust. 1 Konstytucji RP, i pochodne wobec niej zasady, w tym w szczególności niezawisłości sędziów, stanowią zasady instrumentalne (służebne) względem prawa do sądu, o którym mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP²³.

2. Konstrukcja wniosku o wyłączenie sędziego

Przenosząc powyższe rozważania na grunt przedmiotowego zagadnienia należy przyjąć, że instytucję wyłączenia sędziego od rozpoznania sporu należy postrzegać jako gwarancję bezstronności sądu. Nie ulega przy tym wątpliwości, że może być ona wykorzystywana w sposób instrumentalny przez stronę, która dąży do przewlekłości postępowania. Konstrukcją wyłączenia sędziego posługują się również osoby sfrustrowane i przejawiające skrajną postawę roszczeniową. Wyznaczniki te powodują, że przepisy art. 48 i 49 K.p.c. powinny być interpretowane w sposób ścisły i zindywidualizowany.

Wniosek o wyłączenie sędziego jest czynnością procesową podejmowaną przez stronę (uczestnika postępowania cywilnego), która stanowi przejaw jego woli, a zatem zmierza do wywołania określonego skutku procesowego. Wniosek ten jest prawnym sposobem realizacji prerogatywy procesowych uczestnika postępowania. Jako czynność procesowa podporządkowany jest przede wszystkim zasadzie formalizmu, zgodnie z którą czynności postępowania cywilnego zostały normatywnie uregulowane w zakresie formy, czasu i miejsca ich dokonania. Obok składników podstawowych każdego pisma procesowego, wniosek o wyłączenie sędziego musi zawierać konstytutywne składniki kwalifikowanego pisma procesowego. Dodatkowe elementy obligatoryjne treści wniosku o wyłączenie wynikają przede wszystkim z przepisu art. 50 § 1 i 2 K.p.c.

Wniosek o wyłączenie sędziego pochodzący od strony musi określać osobę (tożsamość) sędziego, którego dotyczy, oraz wskazywać

28 czerwca 1984 r. w sprawie Campbell i Feli v. Zjednoczone Królestwo, skarga nr 7819/77, LEX nr 80940.

²³ Zob. np. wyroki TK: z dnia 27 marca 2013 r., K 27/12, OTK-A ZU 2013, nr 3A, poz. 29 oraz z dnia 7 listopada 2013 r., K 31/12, OTK-A ZU 2013, nr 8A, poz. 121, a także oraz postanowienie TK z dnia 26 marca 2014 r., P 7/13, OTK-A ZU 2014, nr 3A, poz. 36.

zindywidualizowane przyczyny wyłączenia, a gdy wniosek dotyczy większej liczby sędziów (wszystkich sędziów zajmujących stanowiska w danym sądzie), to wszyscy oni muszą być oznaczeni przez wskazanie imion i nazwisk, a przyczyny wyłączenia powinny być odniesione do każdego z nich odrębnie. Żądając wyłączenia sędziego, strona, poza imiennym wskazaniem kogo wniosek dotyczy, musi podać okoliczności uprawdopodobniające przyczyny wyłączenia (art. 50 § 1 K.p.c.)²⁴.

Również Trybunał Konstytucyjny podkreśla gwarancyjne znaczenie instytucji wniosku o wyłączenie sędziego w aspekcie zapewnienia prawa do rzetelnego procesu. Gwarancyjne znaczenie ma zarówno wniosek, jak i mechanizm rozpatrywania wniosków²⁵.

Podobnie Sąd Najwyższy wyraźnie wskazał, że wymóg precyzyjnego oznaczenia sędziego, którego wyłączenia strona się domaga, ma charakter całkowicie elementarny²⁶. Dane obejmujące imiona i nazwiska sędziów tworzących składy rozpoznające poszczególne sprawy cywilne są jawne i powszechnie dostępne²⁷.

²⁴ Por. orzeczenie SN z dnia 24 marca 1966 r., II PZ 15/66, za: *Orzecznictwo cywilne Sądu Najwyższego*, zebrał H. Dąbrowski, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1966, t. 28, z. 4, s. 261.

²⁵ Wyrok TK z dnia 2 czerwca 2010 r., SK 38/09, OTK-A ZU 2010, nr 5A, poz. 46.

²⁶ Postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 2004 r., III CO 2/04, OSNC 2004, nr 12, poz. 207 z omówieniem Z. Strusa, *Przegląd orzecznictwa*, s. 246; wyrok SN z dnia 25 listopada 2011 r., II CSK 182/11, LEX nr 1102847 oraz postanowienie z dnia 23 września 1965 r., II PO 5/65, *Nowe Prawo* 1966, nr 4, s. 525, z głosem W. Siedleckiego, a także postanowienie SA w Krakowie z dnia 24 stycznia 2013 r., I ACz 2185/12, LEX nr 1267325; postanowienie SN - Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych z dnia 18 grudnia 2014 r., III SPP 232/14, LEX nr 1616916.

²⁷ Warto przytoczyć jednak odmienny pogląd wyrażony w tej materii w orzecznictwie sądowno-administracyjnym. Twierdzi się tam bowiem, iż żaden przepis nie wymaga, aby przyczyny wyłączenia były zindywidualizowane w stosunku do każdego sędziego objętego wnioskiem o wyłączenie. Wskazuje się ponadto, że strona nie musi znać z imienia i nazwiska sędziów, których dotyczy wnioski, i może określić ich jedynie w sposób możliwy do zindywidualizowania. Por. argumenty zawarte w uzasadnieniu postanowienia NSA z dnia 12 maja 2006 r., II OZ 490/06, LEX nr 1405517 oraz postanowienia WSA w Opolu z dnia 17 lipca 2006 r., II SO/Op 77/05, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/2F8C62E457> [dostęp: 29.06.2020 r.]. Nie jest to jednak stanowisko jednolite. Można bowiem wskazać również na grupę orzeczeń, w których podkreślono obowiązek dokładnego wskazania tożsamości sędziów objętych wnioskiem - por. postanowienie NSA z dnia 14 marca 2012 r., I OZ 146/12, LEX nr 1125359 - wskazano tam, że o wniosku o wyłączenie sędziego można mówić wówczas, gdy odnosi się on do określonych sędziów i oparty jest na podstawach

Obowiązkiem sądu jest jednak merytoryczne rozpoznanie wniosku o wyłączenie sędziego także wtedy, gdy wniosek taki od samego początku (już „na pierwszy rzut oka”) jawi się jako bezzasadny i to w stopniu niewątpliwym, niewymagającym głębszej analizy czy dokładnego rozważenia stanu faktycznego lub prawnego²⁸.

Problematyka ta stała się również podstawą do przedstawienia do rozstrzygnięcia składowi siedmiu sędziów Sądu Najwyższego zagadnienia prawnego: „Czy na podstawie przepisu art. 49 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jednolity: Dz. U. z 2018 r., poz. 1360 z późn. zm.) dopuszczalne jest sformułowanie przez stronę wniosku o wyłączenie sędziego z powołaniem się na zaistnienie okoliczności, które mogłyby wywołać uzasadnioną wątpliwość co do jego bezstronności, jeżeli sędzia objęty wnioskiem nie został wyznaczony do rozpoznania określonej sprawy?”. Uchwałą składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 lipca 2019 r.²⁹ przyjęto, że „wniosek o wyłączenie sędziego niewyznaczonego do rozpoznania sprawy jest niedopuszczalny i podlega odrzuceniu bez składania przez sędziego oświadczenia, o jakim mowa w art. 52 § 2 K.p.c. przy czym sędzia objęty takim wnioskiem o wyłączenie może zasiadać w składzie sądu rozpoznającego ten wniosek”. Sąd Najwyższy w ustnych motywach rozstrzygnięcia uznał za nieuzasadnioną odmienną interpretację przepisów o wyłączeniu sędziego na gruncie postępowania karnego i cywilnego. Zwrócił także uwagę na praktyczny aspekt takiego rozwiązania, wskazując na pojawiającą się w ostatnich latach zwiększoną częstotliwość składania wniosków o wyłączenie sędziego, co niejednokrotnie ma na celu doprowadzenie do paraliżu postępowania sądowego. Zdaniem Sądu Najwyższego podejmującego uchwałę w powiększonym składzie dotychczasowe rozwiązanie, pozwalające stronie na składanie wniosku o wyłączenie sędziego niewyznaczonego do rozpoznania danej sprawy, mogło również prowadzić do dowolnego kształtowania przez stronę składu sądu.

wskazujących na istnienie takich okoliczności, które wymagają oceny, czy wątpliwości co do bezstronności sędziego są uzasadnione; postanowienie NSA z dnia 8 grudnia 2011 r., I OZ 995/11, LEX nr 1149716; postanowienie NSA z dnia 2 grudnia 2008 r., I OZ 886/08, LEX nr 564267.

²⁸ Zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012 [wyd. el. LEX].

²⁹ Sygn. akt I NOZP 1/19, OSN Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych 2020, nr 1.

3. Oznaczenie strony podmiotowej wniosku o wyłączenie sędziego

Wyłączeniu podlega sędzia i jest to wyłącznie ten sędzia, który został wyznaczony do rozpoznania i rozstrzygnięcia konkretnej sprawy cywilnej. Zgodnie z postanowieniem Sądu Najwyższego z dnia 2 czerwca 2010 r. (II UO 1/10)³⁰ wyłączenie dotyczy jedynie indywidualnego sędziego, przy czym wyłącznie tego, który rozpatruje konkretną sprawę cywilną, nie zaś sędziego, który dopiero w przyszłości, potencjalnie będzie mógł ją rozpatrywać. Utrwalone orzecznictwo Sądu Najwyższego³¹ przyjmuje niedopuszczalność rozstrzygania w przedmiocie wyłączenia sędziego, który nie został wyznaczony do udziału w sprawie.

Niedopuszczalne jest w konsekwencji składanie wniosków o wyłączenie sędziego, który nie został wcześniej wyznaczony do udziału w sprawie. Wniosek o wyłączenie sędziego niewyznaczonego do udziału w sprawie, z uwagi na jego bezprzedmiotowość, sąd pozostawi bez rozpoznania.

³⁰ LEX nr 612106.

³¹ Co do zasady art. 48 K.p.c. dotyczy wyłączenia sędziego rozpoznającego daną sprawę. Nie oznacza to dopuszczalności żądania wyłączenia sędziego, który w sprawie nie orzeka, i tym samym, co do którego zagadnienie jego bezstronności w ogóle nie jest aktualne (postanowienia SN z dnia 6 maja 1966 r., I CO 3/66, LEX nr 5981 oraz z dnia 2 czerwca 2010 r., II UO 1/10, LEX nr 612106). Jednakże w innym orzeczeniu uznano, że wniosek o wyłączenie wszystkich sędziów danego sądu jest w istocie równoznaczny z wnioskiem o wyłączenie sądu. Wyłączenie sądu miałyby zaś miejsce wówczas, gdyby między jedną stroną lub jej przedstawicielem a wszystkimi sędziami danego sądu zachodził stosunek osobisty tego rodzaju, że mógłby wywołać wątpliwości co do każdego z nich (postanowienie SN z dnia 8 października 1965 r., II PO 7/65, LEX nr 5883; tak też: M. Manowska w: *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2015, komentarz do art. 48, nb 32). Warto jednocześnie podkreślić, że wniosek o wyłączenie zawierający tylko aprioryczne założenie, iż sędzia nie jest lub nie będzie w konkretnym postępowaniu bezstronny, bez uprawdopodobnienia zaistniałych wątpliwości, a co za tym idzie, bez uprawdopodobnienia przyczyn wyłączenia, nie spełnia wymogów ustawowych. W tym zakresie zob. także: postanowienie SN – Sądu Dyscyplinarnego z dnia 25 stycznia 2012 r., SNO 47/11, LEX nr 1215804; postanowienie SN – Sądu Dyscyplinarnego z dnia 16 grudnia 2009 r., SNO 96/09, OSN-SD 2009, nr 1, poz. 107 oraz postanowienie SN z dnia 23 listopada 2004 r., V KK 195/04, OSNKW 2005, z. 1, poz. 5. Por. również: niepublikowane postanowienia SN: z dnia 18 marca 2009 r., WD 1/09, z dnia 5 maja 2009 r., WD 2/09; w literaturze przedmiotu tak też: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2013, komentarz do art. 50, nb 13 oraz *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–366*, red. K. Piasecki, A. Marciniak, wyd. 6, Warszawa 2014, nb 5.

W zakresie instytucji wyłączenia sędziego rozpoznającego sprawę indyferentną pozostaje kwestia neutralności bądź stronniczości innego sędziego, który nie orzeka w sprawie (i być może w ogóle orzekać nie będzie), gdyż względem niego zagadnienie bezstronności w ogóle nie jest aktualne³².

Wniosek strony może dotyczyć jedynie członka składu orzekającego w danej sprawie. Nie można zaś skutecznie żądać wyłączenia potencjalnego członka składu orzekającego, a zatem sędziego orzekającego w sądzie, do którego wniesiono sprawę, lecz niewyznaczonego do składu orzekającego w danej sprawie³³. Za niedopuszczalną należy uznać możliwość wyłączania potencjalnych członków składu orzekającego³⁴. Na rzecz tej tezy można wskazać następujące argumenty:

Po pierwsze, art. 50 § 3 K.p.c. dotyczy tylko sędziego już rozpoznającego sprawę. Po drugie, art. 50 § 2 K.p.c., który różnicuje sytuację strony przed i po przystąpieniu do rozprawy, prowadzi do wniosku, że wniosek dotyczy sędziego, który rozpoznaje sprawę.

Ponadto art. 51 K.p.c. nakazuje sędziemu, co do którego zachodzą podstawy wyłączenia, zawiadomić o tym sąd, nie określa przy tym bliżej, o jakiego sędziego chodzi, zatem musi tu chodzić o każdego sędziego, do którego odnoszą się art. 48 i 49 K.p.c.

Przyjęcie, że możliwy jest wniosek abstrakcyjny, nie pozwala wytyczyć w żaden racjonalny sposób granic dopuszczalnego wniosku.

Na niedopuszczalność wniosku o abstrakcyjne wyłączenie sędziego wskazuje również orzecznictwo wypracowane na gruncie analogicznych przepisów odnoszących się do procesu karnego. Za bezsporne uważa się, że rozważanie wyłączenia sędziego na podstawie art. 40 § 1 lub art. 41 § 1 Kodeksu

³² Zob. postanowienie SN z dnia 10 listopada 1958 r., 3 CO 20/58, OSPiKA 1959, nr 7–8, poz. 208 oraz uchwałę SN z dnia 26 lipca 2019 r., I NOZP 1/19, OSN Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych 2020, nr 1, s. 5 i n.

³³ Por. I. Kunicki, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–729*, art. 50, nb. 13 oraz J. Jagiela, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–366*, art. 50, nb. 5; tak również w uzasadnieniu postanowienia SN z dnia 2 czerwca 2010 r., II UO 1/10, LEX nr 612106.

³⁴ Zob. postanowienie SN z dnia 23 września 1965 r., II PO 5/65, Nowe Prawo 1966, nr 4; postanowienie SN z dnia 3 lutego 1976 r., II CO 18/75, LEX nr 7798; uchwałę SN z dnia 6 marca 1998 r., III CZP 70/97, OSNC 1998, nr 9, poz. 132; postanowienie SN z dnia 7 września 1994 r., I PO 10/94, OSNP 1995, nr 4, poz. 56; postanowienie SN z dnia 20 stycznia 1995 r., II PO 1/95, OSNP 1995, nr 11, poz. 138; postanowienie SN z dnia 13 lipca 2000 r., II CO 3/00, niepubl.; postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 2004 r., III CO 2/04, OSNC 2004, nr 12, poz. 207.

postępowania karnego (dalej: K.p.k.) dopuszczalne jest jedynie w stosunku do konkretnego sędziego, który został wyznaczony do udziału w sprawie, a nie sędziego, który teoretycznie może zostać wyznaczony do składu orzekającego³⁵.

Nieograniczony zakres wniosków o wyłącznie dowolnego sędziego prowadzić może do skutku odwrotnego do zamierzonego przez ustrojodawcę, tj. umożliwienia kształtowania składu sądu przez stronę – a zatem rozpatrywania sprawy przez tych sędziów, których strona nie wskaże do wyłączenia.

Dopuszczenie wniosków abstrakcyjnych prowadzić może tym samym do paraliżu wymiaru sprawiedliwości. Tego rodzaju nadużycie praw procesowych nie służy już celowi, jakim jest gwarancja rzetelnego procesu, lecz prowadzi do wypaczenia sensu tej ochrony i naruszenia praw innych stron postępowania³⁶.

W literaturze przedmiotu trafnie wskazano, że „sędzia może występować w postępowaniu cywilnym w różnym charakterze, a mianowicie jako przewodniczący, członek składu kolegiального bądź też jako sędzia jednoosobowy”³⁷. Może także działać w charakterze samodzielnego organu procesowego jako sędzia sprawozdawca albo sędzia wyznaczony. Jak wyżej przyjęto, wyłączony będzie tylko ten sędzia, który został wyznaczony do rozpoznania i rozstrzygnięcia sprawy cywilnej i bierze udział w jej załatwieniu w jakimkolwiek stadium i na jakimkolwiek jej etapie. Do podejmowania czynności w postępowaniu cywilnym powołany jest przede wszystkim sędzia sprawozdawca, któremu sprawa została przekazana do referatu przez przewodniczącego. Sędzia ten pełni wszystkie funkcje przewodniczącego, zarówno w znaczeniu ustrojowym (jako przewodniczący wydziału), jak i w znaczeniu przewodniczącego posiedzenia³⁸.

³⁵ Postanowienie SN z dnia 21 czerwca 2012 r., III KO 34/12, OSNKW 2012, nr 11, poz. 116; postanowienie SN z dnia 14 grudnia 2016 r., III KO 99/16, LEX nr 2166385.

³⁶ Por. I. Kunicki, w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–729* oraz postanowienie SN z dnia 8 grudnia 1999 r., III AO 54/99, *Monitor Prawniczy* 2000, nr 5; postanowienie SN z dnia 26 lipca 2017 r., III CZ 25/17, LEX nr 2338014.

³⁷ Zob. W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008, s. 35 oraz J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2016.

³⁸ Zob. W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne...*, s. 35 oraz J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*

4. Wniosek o wyłączenie sędziego jako nadużycie praw procesowych

O bezstronności sędziego decyduje jego niezawisłość, zdefiniowana przez Trybunał Konstytucyjny jako niezależność od innych władz i instytucjonalnego wpływu, a także niezależność od stron procesu³⁹. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z dnia 21 sierpnia 2003 r. (III CZP 42/03)⁴⁰ wskazał, że wyłączenie sędziego wzmacnia zasadę bezstronności i stanowi jeden z istotnych elementów niezawisłości, z jednej bowiem strony zapewnia obiektywizm orzekania oraz utwierdza społeczne zaufanie do sądu, z drugiej natomiast zwalnia sędziego z rozwiązywania trudnych i często nieuniknionych konfliktów sumienia. Z tych przyczyn, mając na uwadze także wskazane odniesienia ustrojowe, gwarancje konstytucyjne zawarte w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz doniosłe skutki procesowe określone w art. 379 pkt 4 K.p.c. – stosowanie przepisów dotyczących wyłączenia sędziego musi być ściśle i wolne od jakichkolwiek uproszczeń.

W judykaturze trafnie wskazano, że „Wątpliwość co do bezstronności sędziego musi istnieć obiektywnie i poddawać się zewnętrznej weryfikacji oraz ocenie, a nie być tylko subiektywnym przekonaniem określonej osoby”⁴¹. Zaznaczono ponadto, że „Hipotezie art. 49 K.p.c. odpowiada taka sytuacja, w której strona wykaże istnienie okoliczności uzasadniających wątpliwości co do bezstronności sędziego. Samo przeświadczenie strony co do tego, że sędzia prowadzi proces wadliwie, nie jest przesłanką do żądania wyłączenia sędziego. Strona może zwalczać wadliwe orzeczenie wydawane przez sąd przy pomocy środków odwoławczych. Nie może natomiast, poprzez składanie nieuzasadnionego wniosku o wyłączenie sędziego, wpływać na skład sądu rozpoznającego sprawę”⁴².

Efektywność postępowania należy do podstawowych założeń postępowania sądowego i stanowi konieczny warunek rzetelnego procesu⁴³. Zapewnienie efektywności postępowania wymaga pogodzenia podstawowego celu procesu, jakim jest wydanie sprawiedliwego orzeczenia,

³⁹ Por. wyrok TK z dnia 9 listopada 1993 r., K 11/93, OTK 1993, nr 2, poz. 37.

⁴⁰ OSNC 2004, nr 7-8, poz. 107.

⁴¹ Postanowienie SN z dnia 11 stycznia 2012 r., III KK 214/11, OSNKW 2012, nr 4, poz. 40; wyrok SN z dnia 21 marca 2018 r., V CSK 256/17, LEX nr 2511528; postanowienie SN z dnia 14 września 2017 r., V CO 165/17, LEX nr 2360540; postanowienie SN z dnia 10 stycznia 2017 r., III UO 3/16, LEX nr 2203503.

⁴² Wyrok SN z dnia 6 maja 2010 r., II PK 344/09, LEX nr 603421.

⁴³ Zob. A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*.

z postulatem rozpatrzenia sprawy jak najszybciej i bez nieuzasadnionej zwłoki. Zapewnienie efektywnego – możliwie najszybszego, a jednocześnie respektującego gwarancje procesowe – postępowania należy do sądu, który realizując ten cel powinien, umiejętnie stosując przepisy postępowania, zapewnić mu właściwy przebieg⁴⁴. Ponadto w art. 3 K.p.c. postulat rzetelnego postępowania został sformułowany jako obowiązek stron i uczestników postępowania dokonywania czynności procesowych zgodnie z dobrymi obyczajami, co obejmuje także nienadużywanie praw procesowych. Ten obowiązek, określany jako „ciężar procesowy”, nie został powiązany z żadną ogólną sankcją, jednakże, jeżeli strona się z niego nie wywiąże, powinna liczyć się z niekorzystnym skutkiem procesowym, gdyż sąd może taką sytuację uwzględnić przy podejmowaniu decyzji procesowych. Ogólnie rzecz ujmując, działanie niezgodne z dobrymi obyczajami może polegać na tym, że czynności, które są przewidziane przez ustawę i formalnie dopuszczalne, w okolicznościach sprawy są wykorzystywane niezgodnie z funkcją przepisu, w sposób nieodpowiadający rzeczywistemu celowi przyznanego uprawnienia i naruszający prawo drugiej strony do uzyskania efektywnej ochrony prawnej⁴⁵. Zakaz nadużywania praw procesowych jest zasadą prawną i zasadę tę należy uznać za obowiązującą ze względów moralnych i prakseologicznych.

W judykaturze Sądu Najwyższego zwrócono uwagę, że „Powinność rzetelnego działania przez strony postępowania cywilnego nie jest zagadnieniem nowym, podobnie jak nie jest nowe twierdzenie, że bycie podmiotem konkretnego prawa nie jest tożsame z możliwością dowolnego z niego korzystania, w tym korzystania niezgodnego z celem, dla którego prawo zostało przyznane. Ten aspekt oceny czynności stron był brany pod uwagę w wielu orzeczeniach, w których Sąd Najwyższy stwierdzał, że środki procesowe mające na celu zagwarantowanie stronom ich uprawnień, powinny być wykorzystywane w sposób właściwy, służący rzeczywiście realizacji tych uprawnień, a nierzetelne postępowanie strony może uzasadniać odpowiednią reakcję sądu”⁴⁶. W judykaturze Sądu Najwyższego wskazuje się w tym zakresie, że zgłaszanie w toku

⁴⁴ Por. A. Łazarska, *Postępowanie cywilne – odroczenie rozprawy – nadużycie prawa procesowego. Glosa do uchwały SN z dnia 11 grudnia 2013 r., III CZP 78/13*, OSP 2017, nr 6, poz. 60.

⁴⁵ A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*.

⁴⁶ Tak SN w uchwale z dnia 11 grudnia 2013 r., III CZP 78/13, OSNC 2014, nr 9, poz. 87. Por. też postanowienia SN z dnia 23 lutego 1999 r., I CKN 1064/97, OSNC 1999, nr 9, poz. 153 oraz z dnia 8 marca 2002 r., III CKN 461/99, LEX nr 54479, a także wyroki SN

sprawy wniosków o wyłączenie sędziego (sędziów) może stanowić – w okolicznościach sprawy – nadużycie praw procesowych⁴⁷. Podkreśla się przy tym, że przez nadużycie praw procesowych należy rozumieć każdy przypadek takiego skorzystania przez stronę (uczestnika postępowania) z postępowania cywilnego, które służy innym celom niż uzyskanie ochrony praw podmiotowych, a więc korzystania z przepisów procesowych w sposób obiektywnie sprzeczny z ich treścią i wynikającym z nich obowiązkiem zachowania uczciwości procesowej⁴⁸.

Jakkolwiek zakaz nadużywania praw procesowych nie uzyskał dotychczas statusu normatywnego, konstrukcja ta jest współcześnie w nauce prawa powszechnie uznawana za obowiązującą zasadę prawa procesowego, a wyprowadza się ją z zasady rzetelnego procesu, obowiązku uczciwego (zgodnego z dobrymi obyczajami) działania uczestników postępowania oraz celu (istoty) procesu, którym jest rzeczywista ochrona praw podmiotowych wynikających z prawa materialnego. Zasada ta może znaleźć zastosowanie w sytuacji, w której określone uprawnienie mieści się w dyspozycji normy procesowej, lecz skorzystanie z niego służy innemu celowi niż uzyskanie ochrony praw podmiotowych, a skutek wykonania tego uprawnienia byłby sprzeczny z przeznaczeniem procesowym przepisu i z ekonomią procesową⁴⁹.

5. Wniosek o wyłączenie wszystkich sędziów

Na tle przedstawionego zagadnienia istotną kwestią praktyczną jest analiza sytuacji, gdy żądanie dotyczy wyłączenia kilku sędziów danego sądu (bądź wszystkich sędziów), tj. dopuszczalności objęcia kilku sędziów jednym wnioskiem o wyłączenie. Prawidłowe i staranne działanie nakazuje złożenie wówczas tylu indywidualnych wniosków, ilu jest sędziów objętych zarzutem

z dnia 1 czerwca 2000 r., I CKN 64/00, OSNC 2012, nr 12, poz. 227 i z dnia 16 lipca 2009 r., I CSK 30/09, LEX nr 584184.

⁴⁷ Por. wyrok SN z dnia 25 listopada 2015 r., II CSK 752/14, LEX nr 1943239.

⁴⁸ A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*.

⁴⁹ Tak SN w uchwale z dnia 11 grudnia 2013 r., III CZP 78/13, OSNC 2014, nr 9, poz. 87 oraz A. Łazarska, *Rzetelny proces cywilny*.

podejrzenia o stronnictwo⁵⁰. Z drugiej strony, powołując się na zasady ekonomiki procesowej, możliwe do obrony jest stanowisko, że wystarczy złożenie jednego zbiorowego wniosku, łączącego w sobie treść wniosków odrębnych. Osiągnięcie rezultatu w postaci wyłączenia wszystkich sędziów danego sądu jest możliwe tylko w razie wykazania, że wobec każdego z nich zachodzą rzeczywiste podstawy wyłączenia. Wydaje się, że wykazanie to może nastąpić zarówno przez złożenie odpowiedniej liczby wniosków indywidualnych, jak i jednego wniosku zbiorowego⁵¹. W orzecznictwie Sądu Najwyższego wskazano, że możliwe jest żądanie wyłączenia wszystkich sędziów danego sądu⁵². W tym celu jednak należy uzasadniać indywidualnie wnioski dotyczące każdego sędziego osobno. Wnioski te w swej istocie zmierzają do wyłączenia sądu⁵³, ale za taki wniosek uznać ich nie można (por. także postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 lipca 2004 r., IV CO 8/04, LEX nr 1125167), natomiast pozytywne ich załatwienie powoduje konieczność stosowania art. 44 K.p.c.⁵⁴

Dopuszczalność żądania wyłączenia kilku sędziów za pomocą jednego wniosku ma swoje konsekwencje w zakresie treści tego pisma procesowego. Wniosek o wyłączenie sędziego wymaga dokładnego określenia tożsamości sędziego, tzn. jego imienia i nazwiska. Wniosek dotyczący wyłączenia wszystkich (kilku) sędziów danego sądu musi zatem obejmować dokładne oznaczenie ich imion i nazwisk oraz precyzyjne sformułowanie i uprawdopodobnienie zarzutów, wskazujących na naruszenie bezstronności przez każdego z nich⁵⁵. Każdy indywidualny zarzut podejrzenia

⁵⁰ Por. J. Derlatka, *Wyłączenie sędziego...*, s. 322 i n.

⁵¹ Zob. tamże, s. 322.

⁵² Por. postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 2004 r., III CO 2/04, OSNC 2004, nr 12, poz. 207 oraz postanowienie SN z dnia 3 lipca 2004 r., III CZ 97/04, niepubl.

⁵³ Por. orzeczenie SN z dnia 23 września 1965 r., II PO 5/65, Nowe Prawo 1966, nr 4, s. 525 z glosą W. Siedleckiego oraz z omówieniem W. Siedleckiego: *Przegląd orzecznictwa, Państwo i Prawo* 1967, z. 4-5, s. 738 i E. Wengerka: *Przegląd orzecznictwa, Nowe Prawo* 1966, nr 12, s. 1551.

⁵⁴ Braki lub niedokładności wniosku uniemożliwiają nadanie mu właściwego biegu, co oznacza, że zachodzi podstawa do wszczęcia postępowania przewidzianego w art. 130; przeprowadza je sąd (przewodniczący), w którym sprawa się toczy (postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 2004 r., III CO 2/04, OSNC 2004, nr 12, poz. 207 z omówieniem Z. Strusa: *Przegląd orzecznictwa*, s. 246 oraz postanowienie SN z dnia 11 lutego 2005 r., III CO 14/04, LEX nr 1503151).

⁵⁵ Postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 2004 r., III CO 2/04, OSNC 2004, nr 12, poz. 207.

o stronniczość musi zostać skorelowany z konkretnym sędzią. Należy przy tym pamiętać, że dla formalnej skuteczności wniosku istotne pozostaje, aby sędziowie w nim wskazani zostali już wyznaczeni do rozpoznania danej sprawy cywilnej⁵⁶. W orzecznictwie podkreśla się, że wniosek niezawierający wskazania stronniczych sędziów (sędziego) i stawianych im zarzutów należałoby traktować jako żądanie „prewencyjnego” wyłączenia sędziów danego sądu⁵⁷. W tym kontekście trafny jest pogląd, że pismo procesowe może zostać zaklasyfikowane jako wniosek o wyłączenie sędziego dopiero wówczas, gdy odnosi się do określonego sędziego (sędziów) i opiera się na takich okolicznościach, które wymagają oceny, czy wątpliwości co do jego bezstronności są uzasadnione⁵⁸.

W przedmiotowym wniosku należy oznaczyć sędziów, nie zaś sąd podlegający wyłączeniu. Rodzi to problem w zakresie prawidłowej kwalifikacji prawnej pism procesowych tego typu. Bezdyskusyjne jest, że rozstrzygające znaczenie powinna mieć zawsze treść oświadczenia woli zawarta w piśmie procesowym, nie zaś jego nazwa. Pismo procesowe zawierające wniosek o wyłączenie sądu wyjątkowo może być jednak kwalifikowane jako wniosek o wyłączenie wszystkich sędziów tego sądu, przed którym sprawa się toczy. Sąd Najwyższy uznał, iż kwalifikacja taka jest możliwa, gdy strona uprawdopodobni, że między nią albo drugą stroną a tymi sędziami istnieje stosunek osobisty, mogący wywołać wątpliwości co do ich bezstronności (art. 49 i 50 § 1 K.p.c.)⁵⁹. Jeżeli zatem, mimo błędnej nazwy pisma procesowego, strona zamieści w nim konstytutywne elementy wniosku o wyłączenie wszystkich sędziów danego sądu, wskazując

⁵⁶ Postanowienie SN z dnia 11 lutego 2010 r., WD 1/10, OSNwSK 2010, nr 1, poz. 301. Można przytoczyć zapadłe na gruncie procedury karnej postanowienie SN z dnia 23 listopada 2004 r., V KK 195/04, OSNKW 2005, z. 1, poz. 5, w którym wyrażone zostało dość skrajne stanowisko. Sąd Najwyższy przyjął mianowicie, iż wniosek o wyłączenie sędziego niewyznaczonego do składu orzekającego posiada charakter warunkowy, czyniący go aktualnym i nadającym się do rozpoznania dopiero z chwilą wyznaczenia do udziału w sprawie sędziego wskazanego w tym wniosku. W świetle poglądu Sądu Najwyższego sędzia objęty takim wnioskiem może rozstrzygać w przedmiocie wyłączenia sędziego wyznaczonego, to nie jego bowiem dotyczy rozpoznawany wniosek. Fakt objęcia tego sędziego wnioskiem o wyłączenie, którego potrzeba rozpoznania może w ogóle nie powstać, pozostaje bez związku z zakazem określonym w art. 42 § 4 zdanie drugie K.p.k. Tym samym Sąd Najwyższy dopuścił składanie „warunkowych” wniosków o wyłączenie sędziego.

⁵⁷ Por. postanowienie NSA z dnia 15 września 2008 r., II FZ 397/08, LEX nr 493907.

⁵⁸ Postanowienie NSA z dnia 16 czerwca 2008 r., II OW 46/08, LEX nr 493708.

⁵⁹ Postanowienie SN z dnia 20 stycznia 1995 r., II PO 1/95, OSNP 1995, nr 11, poz. 138.

i uprawdopodobniając przyczyny wyłączenia każdego z tych sędziów, wówczas pismo takie zostanie rozpoznane. Natomiast w przypadku gdy powyższe warunki nie zostaną spełnione, wniosek o wyłączenie sądu, jako niedopuszczalny, zostanie odrzucony⁶⁰. Trafnie E. Marszałkowska-Krześ, wskazując na szeroki katalog środków służących uprawdopodobnieniu podstaw wyłączenia, podkreśla doniosłą rolę teorii swobodnej oceny dowodów. Opiera się ona na sędziowskim nieskrępowanym uznaniu, czy ustalenia faktyczne, dokonane na podstawie uprawdopodobnienia, są na tyle wiarygodne, że można je uwzględnić jako element kreowanego przez stronę stanu faktycznego. To na jej podstawie sąd rozpoznający wniosek o wyłączenie rozstrzygnie, czy wskazane w nim okoliczności rzeczywiście budzą wątpliwości co do bezstronności sędziego w danej sprawie⁶¹.

Podsumowując, art. 49 K.p.c. określający dopuszczalność wyłączenia nie daje podstaw do żądania wyłączenia całego sądu, a jedynie wyłączenia ściśle oznaczonej osoby lub ściśle oznaczonych osób; Kodeksowi postępowania cywilnego nie jest znana instytucja wyłączenia całego sądu lub odesłania do innego sądu z powodu podejrzenia całego sądu o możliwy brak bezstronności w sprawie. Jakkolwiek nie jest dopuszczalne wyłączenie całego sądu, to jednak możliwe jest kolejne wyłączenie poszczególnych sędziów danego sądu, jeżeli co do każdego z nich z osobna zachodzi przyczyna uzasadniająca jego wyłączenie. Nie można natomiast zgodzić się z poglądem, że same tylko wątpliwości strony co do tego, że sędzia nie jest bezstronny – bliżej nieskonkretyzowane – są przesłanką do żądania jego wyłączenia. Przyjęcie takiego założenia prowadzić może wprost do paraliżowania funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości, w sytuacji gdy instytucja wniosku o wyłączenie sędziego będzie wykorzystywana instrumentalnie. Wniosek taki musi być zatem uzasadniony właśnie rzeczywistym istnieniem wątpliwości co do bezstronności sędziego (stwierdzeniem okoliczności tego rodzaju, że mogłaby ona wywołać uzasadnioną wątpliwość w tym zakresie), a nie tylko samym ich sformułowaniem. Wniosek o wyłączenie sędziego musi być więc umotywowany racjonalnym, obiektywnym i oczywistym w społecznym oglądzie zarzutem, że wobec zgłaszanych okoliczności sprawa nie zostanie rozpoznana

⁶⁰ Postanowienie SN z dnia 8 grudnia 1999 r., III AO 54/99, *Monitor Prawniczy* 2000, nr 5, s. 269.

⁶¹ E. Marszałkowska-Krześ, *Kodeks postępowania cywilnego. Prezentacje*, 2012 [wyd. el. Legalis].

bez uprzedzeń, bezstronnie i sprawiedliwie. Brak bezstronności nie może ograniczać się do odczucia strony, że sędzia nie jest wystarczająco obiektywny; musi dać się uzasadnić w ramach rozsądnej oceny.

6. Wniosek o wyłączenie „sądu”

Prawo polskie nie przewiduje wyłączenia całego sądu od rozpoznania sprawy, lecz wyłączenie sędziego. Nie ulega wątpliwości, że prawo do rzetelnego procesu może być nadużywane przez instytucję wyłączenia sędziego. Nie można bowiem inaczej określić przykładowo wniosku o wyłączenie wszystkich sędziów Izby (Sądu Najwyższego). Przepisy art. 49 i nast. K.p.c. nie przewidują wyłączenia całego sądu ani jednego z jego wydziałów czy też Izb⁶².

W orzecznictwie wskazano, że „Odrzuceniu, jako niedopuszczalny, podlega wniosek o wyłączenie sądu w znaczeniu ustrojowym”⁶³. Złożenie wniosku o wyłączenie wszystkich sędziów nie jest bowiem wyłącznie zwykłą czynnością procesową związaną z postępowaniem przed Sądem Najwyższym – jest czynnością, która uruchamia postępowanie o charakterze ustrojowym, nie zaś procesowym, i nie zmienia tego okoliczność, że jest uregulowane wśród przepisów postępowania cywilnego⁶⁴. Sąd Najwyższy podkreślał ponadto wielokrotnie, że

⁶² Postanowienie SN z dnia 11 lutego 2005 r., III CO 14/04, LEX nr 1503151. Takim niekorzystnym zjawiskom przeciwstawia się Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 21 kwietnia 2004 r., wyrażającym tezę: Wniosek o wyłączenie sędziego musi określać osobę (tożsamość) sędziego, którego dotyczy, oraz wskazywać zindywidualizowane przyczyny wyłączenia. Jeżeli wniosek dotyczy większej liczby sędziów, wszyscy oni muszą być oznaczeni przez wskazanie imion i nazwisk, a przyczyny wyłączenia powinny być odniesione do każdego z nich (postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 2004 r., III CO 2/04, OSNC 2004, nr 12, poz. 207).

⁶³ Por. postanowienie SN z dnia 8 grudnia 1999 r., III AO 54/99, Monitor Prawniczy 2000, nr 5, s. 269; postanowienie SA w Gdańsku z dnia 16 czerwca 2009 r., I ACz 674/09, LEX nr 524888 oraz postanowienie SN z dnia 9 lutego 2004 r., I PZ 130/03, LEX nr 1126812.

⁶⁴ Por. uchwałę SN z dnia 6 marca 1998 r., III CZP 70/97, OSNC 1998, nr 9, poz. 132; uchwałę siedmiu sędziów SN mająca moc zasady prawnej z dnia 21 lutego 1972 r., III CZP 76/71, OSNC 1972, nr 9, poz. 152. Na taki charakter przepisów o wyłączeniu sędziego oraz rozstrzygnięć podejmowanych przez sąd przełożony wskazują także orzeczenia SN: z dnia 20 grudnia 1969 r., ICZ 120/69, OSNCP 1970, nr 10, poz. 185; z dnia 15 czerwca 1970 r.,

„Kodeks postępowania cywilnego nie przewiduje instytucji wyłączenia całego sądu, ani jednego z wydziałów”⁶⁵.

Należy zwrócić uwagę na najważniejsze z tej prespektywy orzeczenia:

- przepisy art. 49 i nast. K.p.c. nie przewidują – znanego w innych systemach – wyłączenia całego sądu jako organu władzy publicznej⁶⁶. Oddaleniu podlega wniosek o wyłączenie wszystkich sędziów, w którym nie wykazano przesłanek z art. 49 K.p.c.⁶⁷;
- wyłączenie sędziego musi mieć podstawę prawną⁶⁸;
- nie stanowi podstawy wyłączenia sędziego to, że sędzia reprezentuje pogląd prawny niekorzystny dla strony⁶⁹;
- przyczyną wyłączenia sędziego nie może być – zarzucane mu – niewłaściwe prowadzenie postępowania, błędy w ocenie dowodów, uchybienia procesowe, wadliwość oceny prawnej sprawy itp.⁷⁰;
- bezzasadny wniosek o wyłączenie wszystkich sędziów sądu drugiej instancji podlega oddaleniu⁷¹;
- wyłączenie wszystkich sędziów danego sądu może nastąpić tylko wówczas, gdy żądający wyłączenia wykaże, że co do każdego z sędziów indywidualnie zachodzą przyczyny wyłączenia przewidziane w art. 48 lub 49 K.p.c.⁷²;
- wniosek o wyłączenie wszystkich sędziów danego sądu lub wydziału (art. 49 K.p.c.) wymaga ścisłego określenia wszystkich

I CZ 60/70, OSNCP 1971, nr 1, poz. 17; z dnia 20 lipca 1972 r., II CZ 129/72, OSNC 1973, nr 5, poz. 77.

⁶⁵ Postanowienie SN z dnia 14 lipca 2004 r., IV CO 8/04, LEX nr 2715456; postanowienie SN z dnia 11 lutego 2005 r., III CO 14/04, LEX nr 1503151.

⁶⁶ Zob. także orzeczenia SN z dnia 21 listopada 1957 r., I CO 27/57, LEX nr 1634517 lub z dnia 23 września 1965 r., II PO 5/65, Nowe Prawo 1966, nr 4, s. 525.

⁶⁷ Postanowienie SN z dnia 12 kwietnia 2000 r., IV CO 8/00, niepubl.

⁶⁸ Postanowienie SN z dnia 24 października 2000 r., V CO 9/00, niepubl.

⁶⁹ Por. postanowienie SN z dnia 20 lutego 1976 r., II CZ 8/76, LEX nr 7802 i postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 2011 r., III UZ 9/11, LEX nr 966824.

⁷⁰ Por. orzeczenie SN z dnia 26 marca 1936 r., C.II. 146/36, PS 1936, poz. 532; orzeczenie SN z dnia 24 marca 1966 r., II PZ 15/66, LEX nr 5954; postanowienia SN: z dnia 21 sierpnia 1970 r., I PZ 41/70, LEX nr 6779; z dnia 8 marca 1972 r., I PZ 9/72, LEX nr 7068; z dnia 2 maja 1974 r., I CZ 48/74, LEX nr 7479; z dnia 28 sierpnia 1996 r., I PO 8/96, OSNAPIUS 1997, nr 4, poz. 59 oraz z dnia 26 marca 1997 r., III AO 5/97, OSNAPIUS 1997, nr 24, poz. 502.

⁷¹ Postanowienie SN z dnia 11 marca 2003 r., I CO 5/03, niepubl.

⁷² Postanowienie SN z dnia 13 lipca 2000 r., II CO 4/00, niepubl.

sędziów, których wniosek dotyczy przez wskazanie ich imion i nazwisk oraz opisanie w stosunku do każdego z nich indywidualnie przyczyn wyłączenia. Wniosek nieodpowiadający tym wymaganiom podlega uzupełnieniu w trybie art. 130 K.p.c.⁷³;

- ogólne zarzuty o braku bezstronności sędziów i ich „garbatej” moralności, niczym zresztą nie wykazane, nie są okolicznościami, o jakich mowa w art. 49 K.p.c.⁷⁴;
- wniosek o wyłączenie sądu, jako nieprzewidziany przepisami Kodeksu postępowania cywilnego, jest niedopuszczalny i podlega odrzuceniu⁷⁵;
- strona może złożyć wniosek o wyłączenie wszystkich sędziów danego sądu, który w swej istocie będzie wnioskiem o wyłączenie całego sądu od rozpoznania sprawy. Może to mieć miejsce wówczas, gdy między jedną ze stron lub jej przedstawicielem a wszystkimi sędziami danego sądu zachodzi stosunek tego rodzaju, że mogłby wywołać wątpliwości co do bezstronności każdego z nich⁷⁶;
- wątpliwości co do bezstronnego orzekania przez sędziego uzasadniające jego wyłączenie nie mogą się opierać na argumentach o charakterze generalnym, zakładających jako pewnik, że układ stosunków interpersonalnych między sędziami sam w sobie wpływa na ich bezstronność i obiektywizm⁷⁷.

Wnoszący o wyłączenie sędziego powinien uprawdopodobnić wystąpienie takich okoliczności, które obiektywnie mogą rzutować na bezstronność i niezawisłość sędziego. Niewystarczające jest prezentowanie subiektywnych odczuć wnioskodawcy, nieopartych na okolicznościach sprawy⁷⁸. Powyższa analiza judykatów wskazuje zatem na potrzebę rze-

⁷³ Postanowienie SN z dnia 11 lutego 2005 r., III CO 14/04, LEX nr 1503151.

⁷⁴ Postanowienie SN z dnia 9 listopada 2004 r., V CZ 124/04, LEX nr 2715456.

⁷⁵ Por. postanowienie SN z dnia 8 grudnia 1999 r., III AO 54/99, Monitor Prawniczy 2000, nr 5, s. 269.

⁷⁶ Postanowienia SN: z dnia 8 października 1965 r., II PO 7/65, LEX nr 5883; z dnia 23 września 1965 r., II PO 5/65, Nowe Prawo 1966, nr 4, s. 525; z dnia 13 października 1966 r., I CO 7/66, LEX nr 6058.

⁷⁷ Postanowienie SN z dnia 15 września 2015 r., III PO 7/15, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/III%20PO%207-15.pdf> [dostęp: 29.06.2020 r.].

⁷⁸ Tak postanowienie SN z dnia 16 kwietnia 2019 r., II CO 54/19, LEX nr 2647545. Por. postanowienia SN: z dnia 29 października 1993 r., I CO 37/93, LEX nr 78451; z dnia 19 listopada 1981 r., IV PZ 63/81, LEX nr 8371 i z dnia 15 stycznia 2008 r., III SO 8/07, LEX nr 1821138.

czywistego wykazywania, że wątpliwość co bezstronności sędziego istnieje; sama potencjalna możliwość jest dalece niewystarczająca⁷⁹.

De lege lata wniosek o wyłączenie sądu nie może być jednak odrzucony *a limine* jako niedopuszczalny. Jakkolwiek przepisy K.p.c. nie znają instytucji wyłączenia sądu, to nie przewidują także generalnej podstawy prostego odrzucenia wniosków błędnych, pozbawionych podstaw prawnych czy bezzasadnych⁸⁰. Odnotować jednak należy postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 1999 r. (III AO 54/99)⁸¹, w którym wskazano, że wniosek o wyłączenie sądu jako nieprzewidziany w art. 48–52 K.p.c. jest niedopuszczalny i dlatego podlega odrzuceniu⁸².

Ponadto analiza postanowień Sądu Najwyższego z dnia 21 listopada 1957 r.⁸³ i z dnia 8 października 1965 r.⁸⁴ skłania również ku stanowisku, że sąd ma obowiązek zbadania, czy intencja wnioskodawcy zamyka się rzeczywiście w żądaniu wyłączenia sądu, czy też we wniosku wskazano racjonalne argumenty za wyłączeniem wszystkich sędziów danego sądu. W tym ostatnim przypadku sąd nie powinien odrzucać wniosku (nie jest on już oczywiście bezzasadny przynajmniej w ujęciu normatywnym) bez żądania wyjaśnień od strony, ale powinien, kierując się dążeniem do wykluczenia wszelkich racjonalnych zarzutów wobec jego bezstronności, wezwać ją do uzupełnienia braków formalnych wniosku przez wskazanie imiennie sędziów nim objętych, okoliczności usprawiedliwiających wyłączenie każdego z nich oraz uprawdopodobnienie podniesionych zarzutów. Wydaje się, że dopiero wówczas, wobec kategorycznego żądania strony „wyłączenia sądu” jako takiego, wniosek odpowiadać będzie dotychczasowemu pojęciu oczywistej bezzasadności, a *de lege lata* jako niedopuszczalny, nieznanym ustawie, podlegać będzie odrzuceniu⁸⁵.

⁷⁹ Por. postanowienia SN z dnia 15 września 2015 r., III PO 7/15 oraz z dnia 10 stycznia 2017 r., III UO 3/16, LEX nr 2203503.

⁸⁰ Zob. R. Reiwer, *Wyłączenie sędziego w procesie cywilnym*, Warszawa 2016, s. 259.

⁸¹ Monitor Prawniczy 2000, nr 5, s. 269.

⁸² Podobnie postanowienie SA w Gdańsku z dnia 16 czerwca 2009 r., I ACz 674/09, LEX nr 524888.

⁸³ I CO 27/57, LEX nr 1634517.

⁸⁴ II PO 7/65, LEX nr 5883.

⁸⁵ Zob. uwagi T. Zembrzuskiego, w: *System prawa procesowego cywilnego*, t. 3. *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013, s. 430.

Zakończenie

Instytucja wyłączenia sędziego narażona jest na nadużycia ze strony podmiotów, którym zależy na celowym przeciągnięciu sprawy, paraliżu toczącego się postępowania lub po prostu na wypaczeniu jej sensu i znaczenia przez nieprzemyślane zachowania podejmowane w toku postępowania czynności⁸⁶.

Kodeks postępowania cywilnego jest zespołem norm prawa formalnego regulujących postępowanie przed sądami i innymi organami wymiaru sprawiedliwości, a jednym z celów tego postępowania jest urzeczywistnianie przepisów prawa materialnego oraz ich egzekwowanie. Organy procesowe oraz strony i inni uczestnicy postępowania mogą podejmować wyłącznie czynności przewidziane i normowane przez prawo; inne czynności, a także te, którym nadano wadliwą (nieodpowiednią) formę lub które podjęto z naruszeniem ustanowionego terminu, są niedopuszczalne albo bezskuteczne. Dokonanie czynności niedopuszczalnej (nieprzewidzianej przez prawo procesowe) lub wniesienie nieznanego prawu procesowemu środka prawnego powinno skutkować jego odrzuceniem, a więc wydaniem orzeczenia negatywnego wskazującego na niedopuszczalność orzekania przez sąd w kwestii, której czynność (środek prawny) dotyczy⁸⁷.

Nie ulega wątpliwości, że wniosek strony o wyłączenie sędziego powinien zawierać wskazanie faktów (zdarzeń) w odniesieniu do każdego z sędziów. Brak przytoczenia faktów, na których strona opiera istnienie – z reguły trudno uchwytnych dla otoczenia – przejawów stosunków natury osobistej, przewidzianych w art. 49 K.p.c., sprawia, że wniosek zmierzający do wyłączenia wszystkich sędziów sądu, w którym sprawa zawisła, bazuje na domysłach, przypuszczeniach czy też subiektywnych odczuciach (przekonaniach). Stwarzając w ustawodawstwie zwykłym warunki do realizacji konstytucyjnych zasad wymiaru sprawiedliwości przez bezstronny i niezawisły sąd orzekający, ustawa wymaga wskazania

⁸⁶ Zob. T. Zembrzusi, *Przeciwdziałanie nadużyciom...*, s. 45.

⁸⁷ Tak SN w postanowieniu z dnia 26 lipca 2017 r., III CZ 25/17, LEX nr 2338014. Por. też: postanowienia SN: z dnia 21 lutego 1973 r., III CRN 415/72, OSNCP 1974, nr 1, poz. 10; z dnia 20 lutego 1987 r., IV CR 277/86, niepubl. i z dnia 8 grudnia 1999 r., III AO 54/99, Monitor Prawniczy 2000, nr 5, s. 269. Ubocznie należy podnieść, że w postanowieniu SN z dnia 21 lutego 1973 r., III CRN 415/72, OSNCP 1974, nr 1, poz. 10, wskazano, że wniosek o uzupełnienie ugody, jako nieprzewidziany przez ustawę, jest także niedopuszczalny, przez co podlega w postępowaniu sądowym odrzuceniu.

i konkretyzacji szczególnych przyczyn sprawiających, że działalność każdego z sędziów orzekających, polegająca na wiążącym rozstrzygnięciu sporu o prawo, może nie spełnić przytoczonych wymagań konstytucyjnych⁸⁸. Bezstronność jest podstawowym obowiązkiem sądu, tym samym art. 49 K.p.c. ma chronić nie tylko interesy stron, ale przede wszystkim dobro wymiaru sprawiedliwości. W sposób szczególny więc należy się odnieść do oceny samego zainteresowanego sędziego, gdy twierdzi on, że na skutek splotu różnorodnych okoliczności między nim a stronami lub jedną z nich powstał tak silny stan emocjonalny, że sędzia obawia się, czy potrafi nad tym stanem zapanować na tyle, aby zachować bezstronność⁸⁹.

Jakkolwiek Kodeks postępowania cywilnego w art. 48–53 reguluje instytucję wyłączenia sędziego: z mocy samej ustawy, na żądanie sędziego i na wniosek strony, to jednak nie wprowadził instytucji „wyłączenia sądu”. Argumentów na rzecz tej tezy dostarczają przepisy art. 50 § 1 i art. 52 § 1 K.p.c., przewidujące wyraźnie „wniosek o wyłączenie sędziego”⁹⁰. W procedurze cywilnej nie ma więc instytucji „wyłączenia sądu”, można jedynie domagać się wyłączenia indywidualnego sędziego, wskazując na podstawy dotyczące wyłączenia z mocy samej ustawy (art. 48 § 1 K.p.c.) lub z powodu okoliczności uzasadniającej wątpliwość co do bezstronności sędziego w danej sprawie (art. 49 K.p.c.). Trudno zgodzić się z poprawnością wniosku o wyłączenie, jeżeli jego zakresem zostali objęci wszyscy (*in gremio*) sędziowie orzekający w danym sądzie (wydziale sądu, Izbie Sądu Najwyższego).

Zważywszy na ustrojowy, gwarancyjny charakter instytucji wyłączenia sędziego, po derogacji art. 53 K.p.c. dokonanej mocą wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 grudnia 2002 r. (SK 27/01)⁹¹, konieczna wydaje się interwencja ustawodawcy, który powinien znaleźć remedium na próby hamowania procesu przy wykorzystaniu wniosków o wyłączenie sędziego. Wydaje się również, że w polskim procesie cywilnym wspomniana konstrukcja nadużycia prawa procesowego mogłaby w istotny

⁸⁸ Zob. wyrok TK z dnia 24 czerwca 1998 r., K 3/98, OTK ZU 1998, nr 4, poz. 52, s. 334 oraz wyroki TK: z dnia 14 kwietnia 1999 r., K 8/99, OTK ZU 1999, nr 3, poz. 41, s. 255 i z dnia 27 stycznia 1999 r., K 1/98, OTK ZU 1999, nr 1, poz. 3, s. 40.

⁸⁹ Zob. postanowienie SA w Rzeszowie z dnia 18 marca 1994 r., I ACz 64/94, LEX nr 5636.

⁹⁰ Postanowienie SN z dnia 8 grudnia 1999 r., III AO 54/99, Monitor Prawniczy 2000, nr 5, s. 269 oraz J. Gudowski, M. Jędrzejewska, w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1. *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Erciński, Warszawa 2016 [wyd. el. LEX], komentarz do art. 49.

⁹¹ OTK ZU 2002, nr 7A, poz. 93.

sposób wpłynąć na powstanie koncepcji rozwiązania problemu wniosków oczywiście bezzasadnych, służących zazwyczaj tylko przewlekłości postępowania.

Trybunał Konstytucyjny wielokrotnie wskazywał, że na prawo do sądu składają się: 1) prawo dostępu do sądu, tj. prawo uruchomienia procedury przed sądem – organem o określonej charakterystyce: niezależnym, bezstronnym i niezawisłym; 2) prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności; 3) prawo do wyroku sądowego, tj. prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd⁹².

Potwierdzając dotychczasową linię orzecniczą, Trybunał dokonał jej rozwinięcia w wyroku z dnia 24 października 2007 r.⁹³, stwierdzając, że konstytucyjne prawo do sądu obejmuje też czwarty, istotny element, a mianowicie prawo do odpowiedniego ukształtowania ustroju i pozycji organów rozpoznających sprawy⁹⁴. Konstytucyjna charakterystyka prawa do sądu zawiera zatem elementy zarówno ustrojowe, jak i proceduralne.

Zgodnie z art. 45 ust. 1 Konstytucji RP każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd. Prawo do sądu, o którym mowa w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP oraz w art. 6 EKPCz⁹⁵, obejmuje m.in. prawo do ukształtowania procedury sądowej zgodnie z postulatami sprawiedliwości i jawności, ujmowane także jako prawo do rzetelnego procesu. Urzeczywistnienie celu rzetelnego procesu nakłada określone obowiązki na sąd oraz określone ciężary procesowe na strony. Efektywność postępowania rozumiana jako godząca postulat wydania sprawiedliwego orzeczenia w warunkach poszanowania gwarancji procesowych stron z postulatem rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki (por. art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, art. 6 EKPCz i art. 6 § 1 K.p.c.) wymaga podejmowania przez sąd działań zapobiegających obstrukcji procesowej, zapewniających właściwy przebieg postępowania respektujący zasadę równouprawnienia stron.

⁹² Por. np. wyroki TK z dnia 16 marca 1999 r., SK 19/98, OTK ZU 1999, nr 3, poz. 36 oraz z dnia 11 grudnia 2002 r., SK 27/01, OTK ZU 2002, nr 7A, poz. 93.

⁹³ SK 7/06, OTK-A ZU 2007, nr 9A, poz. 108.

⁹⁴ Pogląd ten Trybunał potwierdził w wyroku z dnia 14 listopada 2007 r., SK 16/05, OTK ZU 2007, nr 10A, poz. 124.

⁹⁵ Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

Wnioski

Instytucja wyłączenia sędziego od rozpoznania sprawy jest gwarancją bezstronności sądu.

Niedopuszczalne jest nadużywanie instytucji wyłączenia sędziego tak przez samego sędziego, jak i strony procesu.

Wyłączeniu podlega sędzia i to wyłącznie ten, który został wyznaczony do rozpoznania i rozstrzygnięcia konkretnej sprawy cywilnej, nie zaś sędzia, który dopiero w przyszłości, potencjalnie będzie mógł ją rozpatrywać.

Prawo polskie nie zna instytucji wyłączenia sądu od rozpoznania sprawy, lecz wyłączenie sędziego, albo z mocy samej ustawy (art. 48 § 1 K.p.c.), albo z powodu okoliczności uzasadniającej wątpliwość co do jego bezstronności w danej sprawie (art. 49 K.p.c.).

Prawo do wyłączenia sędziego jest konstytucyjną gwarancją prawa do bezstronnego sądu, dlatego wszelkie ograniczenia stawiane w zakresie realizacji tego prawa nie znajdują usprawiedliwienia.

Instytucja wyłączenia sędziego, która stwarza stronie procesowej możliwość skorzystania z uprawnienia do kwestionowania bezstronności sędziego, nierzadko jest wykorzystywana w celu storpedowania przebiegu procesu. Wprowadzone przez ustawodawcę instrumenty mające na celu zapobieganie nadużywaniu tej instytucji przez czasowe ograniczenie powoływania przyczyn uzasadniających wyłączenie sędziego (art. 50 § 2 K.p.c.) oraz zastosowanie – w określonych przez prawo okolicznościach – sankcji odrzucenia wniosku (art. 53¹ K.p.c.) nie stanowią wystarczającej bariery zapobiegającej nadużywaniu tej instytucji w celach obstrukcyjnych, zmierzających jedynie w kierunku przewlekłości postępowania.

Bibliografia

Źródła

Akty prawne

Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.
Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 1575 z późn. zm.

Orzecznictwo, opinie

- Opinia TSUE z dnia 18 grudnia 2014 r., nr 2/13, ECLI:EU:C:2014:2454, <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=160882&doclang=PL> [dostęp: 18.01.2021 r.].
- Orzeczenie SN z dnia 26 marca 1936 r., C.II. 146/36, PS 1936, poz. 532.
- Orzeczenie SN z dnia 21 listopada 1957 r., I CO 27/57, LEX nr 1634517.
- Orzeczenie SN z dnia 24 marca 1966 r., II PZ 15/66, za: *Orzecznictwo cywilne Sądu Najwyższego*, zebrał H. Dąbrowski, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1966, t. 28, z. 4, s. 261.
- Postanowienie NSA z dnia 12 maja 2006 r., II OZ 490/06, LEX nr 1405517.
- Postanowienie NSA z dnia 16 czerwca 2008 r., II OW 46/08, LEX nr 493708.
- Postanowienie NSA z dnia 15 września 2008 r., II FZ 397/08, LEX nr 493907.
- Postanowienie NSA z dnia 2 grudnia 2008 r., I OZ 886/08, LEX nr 564267.
- Postanowienie NSA z dnia 8 grudnia 2011 r., I OZ 995/11, LEX nr 1149716.
- Postanowienie NSA z dnia 14 marca 2012 r., I OZ 146/12, LEX nr 1125359.
- Postanowienie NSA z dnia 21 listopada 2018 r., II GOK 2/18, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/E3FAD68B4C> [dostęp: 16.06.2020 r.].
- Postanowienie SA w Gdańsku z dnia 16 czerwca 2009 r., I ACz 674/09, LEX nr 524888.
- Postanowienie SA w Krakowie z dnia 24 stycznia 2013 r., I ACz 2185/12, LEX nr 1267325.
- Postanowienie SA w Rzeszowie z dnia 18 marca 1994 r., I ACz 64/94, LEX nr 5636.
- Postanowienie SN z dnia 10 listopada 1958 r., 3 CO 20/58, OSPiKA 1959, nr 7–8, poz. 208.
- Postanowienie SN z dnia 23 września 1965 r., II PO 5/65, Nowe Prawo 1966, nr 4.
- Postanowienie SN z dnia 8 października 1965 r., II PO 7/65, LEX nr 5883.
- Postanowienie SN z dnia 13 października 1966 r., I CO 7/66, LEX nr 6058.
- Postanowienie SN z dnia 20 grudnia 1969 r., I CZ 120/69, OSNCP 1970, nr 10, poz. 185.
- Postanowienie SN z dnia 15 czerwca 1970 r., I CZ 60/70, OSNCP 1971, nr 1, poz. 17.
- Postanowienie SN z dnia 21 sierpnia 1970 r., I PZ 41/70, LEX nr 6779.
- Postanowienie SN z dnia 8 marca 1972 r., I PZ 9/72, LEX nr 7068.
- Postanowienie SN z dnia 20 lipca 1972 r., II CZ 129/72, OSNC 1973, nr 5, poz. 77.
- Postanowienie SN z dnia 21 lutego 1973 r., III CRN 415/72, OSNCP 1974, nr 1, poz. 10.

- Postanowienie SN z dnia 2 maja 1974 r., I CZ 48/74, LEX nr 7479.
- Postanowienie SN z dnia 3 lutego 1976 r., II CO 18/75, LEX nr 7798.
- Postanowienie SN z dnia 20 lutego 1976 r., II CZ 8/76, LEX nr 7802.
- Postanowienie SN z dnia 19 listopada 1981 r., IV PZ 63/81, LEX nr 8371.
- Postanowienie SN z dnia 20 lutego 1987 r., IV CR 277/86, niepubl.
- Postanowienie SN z dnia 29 października 1993 r., I CO 37/93, LEX nr 78451.
- Postanowienie SN z dnia 7 września 1994 r., I PO 10/94, OSNP 1995, nr 4, poz. 56.
- Postanowienie SN z dnia 20 stycznia 1995 r., II PO 1/95, OSNP 1995, nr 11, poz. 138.
- Postanowienie SN z dnia 28 sierpnia 1996 r., I PO 8/96, OSNAPiUS 1997, nr 4, poz. 59.
- Postanowienie SN z dnia 26 marca 1997 r., III AO 5/97, OSNAPiUS 1997, nr 24, poz. 502.
- Postanowienie SN z dnia 23 lutego 1999 r., I CKN 1064/97, OSNC 1999, nr 9, poz. 153.
- Postanowienie SN z dnia 8 grudnia 1999 r., III AO 54/99, Monitor Prawniczy 2000, nr 5.
- Postanowienie SN z dnia 12 kwietnia 2000 r., IV CO 8/00, niepubl.
- Postanowienie SN z dnia 13 lipca 2000 r., II CO 3/00, niepubl.
- Postanowienie SN z dnia 13 lipca 2000 r., II CO 4/00, niepubl.
- Postanowienie SN z dnia 24 października 2000 r., V CO 9/00, niepubl.
- Postanowienie SN z dnia 8 marca 2002 r., III CKN 461/99, LEX nr 54479.
- Postanowienie SN z dnia 11 marca 2003 r., I CO 5/03, niepubl.
- Postanowienie SN z dnia 9 lutego 2004 r., I PZ 130/03, LEX nr 1126812.
- Postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 2004 r., III CO 2/04, OSNC 2004, nr 12, poz. 207.
- Postanowienie SN z dnia z dnia 3 lipca 2004 r., III CZ 97/04, niepubl.
- Postanowienie SN z dnia 14 lipca 2004 r., IV CO 8/04, LEX nr 1125167.
- Postanowienie SN z dnia 9 listopada 2004 r., V CZ 124/04, LEX nr 2715456.
- Postanowienie SN z dnia 23 listopada 2004 r., V KK 195/04, OSNKW 2005, z. 1, poz. 5.
- Postanowienie SN z dnia 11 lutego 2005 r., III CO 14/04, LEX nr 1503151.
- Postanowienie SN z dnia 15 stycznia 2008 r., III SO 8/07, LEX nr 1821138.
- Postanowienie SN z dnia 18 marca 2009 r., WD 1/09, niepubl.
- Postanowienia SN z dnia 5 maja 2009 r., i WD 2/09, niepubl.
- Postanowienie SN z dnia 11 lutego 2010 r., WD 1/10, OSNwSK 2010, nr 1, poz. 301.
- Postanowienie SN z dnia 2 czerwca 2010 r., II UO 1/10, LEX nr 612106.
- Postanowienie SN z dnia 21 kwietnia 2011 r., III UZ 9/11, LEX nr 966824.
- Postanowienie SN z dnia 11 stycznia 2012 r., III KK 214/11, OSNKW 2012, nr 4, poz. 40.

- Postanowienie SN z dnia 21 czerwca 2012 r., III KO 34/12, OSNKW 2012, nr 11, poz. 116.
- Postanowienie SN z dnia 15 września 2015 r., III PO 7/15, <http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/III%20PO%207-15.pdf> [dostęp: 29.06.2020 r.].
- Postanowienie SN z dnia 14 grudnia 2016 r., III KO 99/16, LEX nr 2166385.
- Postanowienie SN z dnia 10 stycznia 2017 r., III UO 3/16, LEX nr 2203503.
- Postanowienie SN z dnia 26 lipca 2017 r., III CZ 25/17, LEX nr 2338014.
- Postanowienie SN z dnia 14 września 2017 r., V CO 165/17, LEX nr 2360540.
- Postanowienie SN z dnia 24 października 2018 r., III PO 7/18, LEX nr 2568634.
- Postanowienie SN z dnia 23 stycznia 2019 r., III PO 9/18, LEX nr 2620233.
- Postanowienie SN z dnia 16 kwietnia 2019 r., II CO 54/19, LEX nr 2647545.
- Postanowienie SN z dnia 21 maja 2019 r., III CZP 25/19, OSNC 2019, nr 10, poz. 99.
- Postanowienie SN z dnia 12 czerwca 2019 r., II PO 3/19, LEX nr 2684153.
- Postanowienie SN z dnia 15 stycznia 2020 r., III PO 8/18, OSNP 2020, nr 10, poz. 114.
- Postanowienie SN – Sądu Dyscyplinarnego z dnia 16 grudnia 2009 r., SNO 96/09, OSN-SD 2009, nr 1, poz. 107.
- Postanowienie SN – Sądu Dyscyplinarnego z dnia 25 stycznia 2012 r., SNO 47/11, LEX nr 1215804.
- Postanowienie SN – Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych z dnia 18 grudnia 2014 r., III SPP 232/14, LEX nr 1616916.
- Postanowienie TK z dnia 26 marca 2014 r., P 7/13, OTK-A ZU 2014, nr 3A, poz. 36.
- Postanowienie WSA w Opolu z dnia 17 lipca 2006 r., II SO/Op 77/05, <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/doc/2F8C62E457> [dostęp: 29.06.2020 r.].
- Uchwała SN z dnia 21 lutego 1972 r., III CZP 76/71, OSNC 1972, nr 9, poz. 152.
- Uchwała SN z dnia 6 marca 1998 r., III CZP 70/97, OSNC 1998, nr 9, poz. 132.
- Uchwała SN z dnia 21 sierpnia 2003 r., III CZP 42/03, OSNC 2004, nr 7–8, poz. 107.
- Uchwała SN z dnia 11 grudnia 2013 r., III CZP 78/13, OSNC 2014, nr 9, poz. 87.
- Uchwała SN z dnia 26 lipca 2019 r., I NOZP 1/19, OSN Izba Kontroli Nadzwyczajnej i Spraw Publicznych 2020, nr 1.
- Wyrok ETPC z dnia 28 czerwca 1984 r. w sprawie Campbell i Feli v. Zjednoczone Królestwo, skarga nr 7819/77, LEX nr 80940.
- Wyrok ETPC z dnia 22 października 1984 r. w sprawie Sramek v. Austria, skarga nr 8790/79 [baza danych HUDOC].
- Wyrok ETPC z dnia 30 listopada 1987 r. w sprawie H. v. Belgia, skarga nr 8950/80 [baza danych HUDOC].
- Wyrok ETCP z dnia 29 kwietnia 1988 r. w sprawie Belilos v. Szwajcaria, skarga nr 10328/83 [baza danych HUDOC].
- Wyrok ETPC z dnia 22 czerwca 1989 r. w sprawie Langborger v. Szwecja, skarga nr 11179/84 [baza danych HUDOC].

- Wyrok ETPC z dnia 27 sierpnia 1991 r. w sprawie Demicoli v. Malta, skarga nr 13057/87, LEX nr 81159.
- Wyrok ETPC z dnia 25 lutego 1997 r. w sprawie Findlay v. Wielka Brytania, skarga nr 22107/93 [baza danych HUDOC].
- Wyrok ETPC z dnia 22 czerwca 2000 r. w sprawie Coeme i in. v. Belgia, skargi nr 32492/96, 32547/96, 32548/96, 33209/96 i 33210/96 [baza danych HUDOC].
- Wyrok ETPC z dnia 2 sierpnia 2000 r. w sprawie McGonnel v. Zjednoczone Królestwo, skarga nr 28488/95, ECHR 2000-II.
- Wyrok ETPC z dnia 4 marca 2003 r. w sprawie Posokhov v. Rosji, skarga nr 63486/00 [baza danych HUDOC].
- Wyrok ETPC z dnia 24 lipca 2003 r. w sprawie Ryabykh v. Rosja, skarga nr 52854/99 [baza danych HUDOC].
- Wyrok ETPC z dnia 16 grudnia 2003 r. w sprawie Grieves v. Wielka Brytania, skarga nr 57067/00, LEX nr 100305.
- Wyrok ETPC z dnia 3 marca 2005 r. w sprawie Brudnicka i in. v. Polska, skarga nr 54723/00 [baza danych HUDOC].
- Wyrok ETPC z dnia 22 grudnia 2009 r. w sprawie Parlov-Tkalčić v. Chorwacja, skarga nr 24810/06 [baza danych HUDOC].
- Wyrok SN z dnia 1 czerwca 2000 r., I CKN 64/00, OSNC 2012, nr 12, poz. 227.
- Wyrok SN z dnia 16 lipca 2009 r., I CSK 30/09, LEX nr 584184.
- Wyrok SN z dnia 6 maja 2010 r., II PK 344/09, LEX nr 603421.
- Wyrok SN z dnia 25 listopada 2011 r., II CSK 182/11, LEX nr 1102847.
- Wyrok SN z dnia 25 listopada 2015 r., II CSK 752/14, LEX nr 1943239.
- Wyrok SN z dnia 21 marca 2018 r., V CSK 256/17, LEX nr 2511528.
- Wyrok TK z dnia 9 listopada 1993 r., K 11/93, OTK 1993 nr 2, poz. 37.
- Wyrok TK z dnia 24 czerwca 1998 r., K 3/98, OTK ZU 1998, nr 4, poz. 52, s. 334.
- Wyrok TK z dnia 27 stycznia 1999 r., K 1/98, OTK ZU 1999, nr 1, poz. 3, s. 40.
- Wyrok TK z dnia 16 marca 1999 r., SK 19/98, OTK ZU 1999, nr 3, poz. 36.
- Wyrok TK z dnia 14 kwietnia 1999 r., K 8/99, OTK ZU 1999, nr 3, poz. 41, s. 255.
- Wyrok TK z dnia 11 grudnia 2002 r., SK 27/01, OTK ZU 2002, nr 7A, poz. 93.
- Wyrok TK z dnia 24 października 2007 r., SK 7/06, OTK-A ZU 2007, nr 9A, poz. 108.
- Wyrok TK z dnia 14 listopada 2007 r., SK 16/05, OTK ZU 2007, nr 10A, poz. 124.
- Wyrok TK z dnia 24 czerwca 2008 r., P 8/07, OTK-A 2008, nr 5A, poz. 84.
- Wyrok TK z dnia 2 czerwca 2010 r., SK 38/09, OTK-A ZU 2010, nr 5A, poz. 46.
- Wyrok TK z dnia 27 marca 2013 r., K 27/12, OTK-A ZU 2013, nr 3A, poz. 29.
- Wyrok TK z dnia 7 listopada 2013 r., K 31/12, OTK-A ZU 2013, nr 8A, poz. 121.
- Wyrok TSUE z dnia 31 stycznia 2013 r. w sprawie C-175/11, H.I.D. i B.A. przeciwko Refugee Applications Commissioner i in., ECLI:EU:C:2013:45.

- Wyrok TSUE z dnia 19 września 2006 r. w sprawie C-506/04, Graham J. Wilson przeciwko Ordre des avocats du barreau de Luxembourg, ECLI:EU:C:2006:587.
- Wyrok TSUE z dnia 17 lipca 2014 r. w sprawie Torresi przeciwko Consiglio dell'Ordine degli Avvocati di Macerata, C-58/13 i C-59/13, ECLI:EU:C:2014:2088.
- Wyrok TSUE z dnia 9 października 2014 r. w sprawie C-222/13, TDC A/S przeciwko Erhvervsstyrelsen, ECLI:EU:C:2014:2265.
- Wyrok TSUE z dnia 6 października 2015 r. w sprawie C-203/14, Consorci Sanitari del Maresme przeciwko Corporació de Salut del Maresme i la Selva, ECLI:EU:C:2015:664.
- Wyrok TSUE z dnia 27 lutego 2018 r. w sprawie C-64/16, Associação Sindical dos Juizes Portugueses przeciwko Tribunal de Contas, ECLI:EU:C:2018:117.
- Wyrok TSUE z dnia 19 listopada 2019 r. w sprawach połączonych C-585/18, C-624/18 i C-625/18, ECLI:EU:C:2019:982.
- Wyrok TSUE z dnia 26 marca 2020 r. w sprawach połączonych C-542/18 i C-543/18, ECLI:EU:C:2020:232.

Literatura

- Amielańczyk K., Zawrot J., *Nemo iudex in causa sua. Wylączenie sędziego w polskim postępowaniu cywilnym*, Gdańskie Studia Prawnicze 2011, t. 26.
- Broniewicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2008.
- Dalka S., *Możliwość wylączenia sędziego w sprawie cywilnej jako gwarancja obiektywizmu i bezstronności sądu powszechnego*, w: *Symbolae Vitoldo Broniewicz dedicatae. Księga pamiątkowa ku czci Witolda Broniewicza*, red. A. Marciniak, Łódź 1998.
- Derlatka J., *Wylączenie sędziego w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2016.
- Derlatka J., *Zaskarżalność postanowień w przedmiocie wylączenia sędziego w procesie cywilnym (cz. 1)*, *Palestra* 2011, t. 56, nr 11–12.
- Derlatka J., *Zaskarżalność postanowień w przedmiocie wylączenia sędziego w procesie cywilnym (cz. 2)*, *Palestra* 2012, t. 57, nr 1–2.
- Dynia E., *Prawo do sądu w świetle Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności i Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej*, w: *Karta Praw Podstawowych w europejskim i krajowym porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2009.
- Hofmański P., Wróbel A., w: *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, t. 1, red. L. Garlicki, Warszawa 2010.
- Garlicki L., *Pojęcie i cechy „sądu” w świetle orzecznictwa Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, w: *Trzecia władza. Sądy i trybunały w Polsce*, red. A. Szmyt, Gdańsk 2008.
- Goldberger S., *Wylączenie sędziego na wniosek strony według K.p.c.*, *Nowa Palestra* 1939, nr 1–2.

- Gudowski J., Jędrzejewska M., w: *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 1. *Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, Warszawa 2016 [wyd. el. LEX].
- Jagięła J., w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–366*, red. A. Marciniak, K. Piasecki, wyd. 7, Warszawa 2016.
- Kastelik-Smaza A., *Pojęcie sądu w prawie polskim i europejskim a status izb morskich*, Państwo i Prawo 2006, z. 9.
- Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–366*, red. K. Piasecki, A. Marciniak, wyd. 6, Warszawa 2014.
- Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2013.
- Kunicki I., w: *Kodeks postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2016.
- Łazarska A., *Postępowanie cywilne – odroczenie rozprawy – nadużycie prawa procesowego. Glosa do uchwały SN z dnia 11 grudnia 2013 r., III CZP 78/13*, OSP 2017, nr 6, poz. 60.
- Łazarska A., *Rzetelny proces cywilny*, Warszawa 2012 [wyd. el. LEX].
- Manowska M., w: *Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego*, t. 1. *Komentarz. Art. 1–729*, red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2015.
- Marszałkowska-Krześ E., *Kodeks postępowania cywilnego. Prezentacje*, Warszawa 2012 [wyd. el. Legalis].
- Reiwer R., *Wyłączenie sędziego w procesie cywilnym*, Warszawa 2016.
- Sanetra W., *Sądy powszechne i Sąd Najwyższy jako władza sądownicza*, w: *Trzecia władza. Sądy i trybunały w Polsce*, red. A. Szmyt, Gdańsk 2008.
- Siedlecki W., *Przegląd orzecznictwa*, Państwo i Prawo 1967, z. 4–5.
- Strus Z., *Przegląd orzecznictwa*, Palestra 2004, t. 49, nr 11–12.
- Wasilewski A., *Pojęcie „sądu” w prawie polskim i w świetle standardów europejskich*, *Przegląd Sądowy* 2002, nr 11–12.
- Wengerek E., *Przegląd orzecznictwa*, Nowe Prawo 1966, nr 12.
- Wiliński P., *Niezależność sądu – standard konstytucyjny i konwencyjny*, *Kwartalnik Prawa Publicznego* 2010, t. 10, nr 1–2.
- Zembrzuski T., *Przeciwdziałanie nadużyciom w korzystaniu z instytucji wyłączenia sędziego w postępowaniu cywilnym*, *Przegląd Sądowy* 2006, nr 2.
- Zembrzuski T., w: *System prawa procesowego cywilnego*, t. 3. *Środki zaskarżenia*, red. J. Gudowski, Warszawa 2013.

Streszczenie

Instytucję wyłączenia sędziego od rozpoznania sporu należy postrzegać jako gwarancję bezstronności sądu. Wniosek strony może dotyczyć jedynie członka składu orzekającego w danej sprawie. Oczywiście możliwe jest żądanie

wyłączenia wszystkich sędziów danego sądu. W tym celu należy jednak uzasadniać indywidualnie wnioski dotyczące każdego sędziego osobno. Niedopuszczalne jest nadużywanie instytucji wyłączenia sędziego tak przez samego sędziego, jak i strony procesu.

Słowa kluczowe: wyłączenie sędziego, prawo do sądu, rzetelny proces, nadużycie prawa procesowego

EXCLUSION OF A JUDGE IN POLISH CIVIL TRIAL IN COMPARISON TO THE EUROPEAN STANDARDS ON THE RIGHT TO FAIR TRIAL

Summary

The institution of excluding a judge from the legal dispute should be regarded as a guarantee of the impartiality of the court. A party's motion may relate only to a member of the bench adjudicating in a given case. Theoretically, it is possible to file a motion for exclusion of all the judges of the bench. However, in order to achieve that the individual motions in regard to every judge must be argued separately. It is unacceptable to abuse the institution of judge exclusion by the judge himself or by the parties to the trial.

Key words: exclusion of a judge, right to fair trial, fair trial, abuse of procedural law

ОТВОД И САМООТВОД СУДЬИ В ПОЛЬСКОМ ГРАЖДАНСКОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ НА ФОНЕ ЕВРОПЕЙСКИХ СТАНДАРТОВ ПРАВА НА СУДЕБНУЮ ЗАЩИТУ

Резюме

Институт отвода и самоотвода судьи при рассмотрении судебных дел следует воспринимать как гарантию беспристрастности суда. Заявление стороны об отстранении от участия в судопроизводстве может относиться только к члену судебной коллегии в данном деле. Конечно, возможно требование исключения всех судей данного суда. Однако для этого должны быть индивидуально обоснованы ходатайства в отношении каждого судьи. Недопустимо злоупотребление институтом отвода и самоотвода как самим судьей, так и сторонами судебного разбирательства.

Ключевые слова: Отвод и самоотвод судьи, право на судебную защиту, справедливое судебное разбирательство, нарушение процессуального права